

David Movrin

Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni

»Ali vi morete to popisati?« In odgovorila sem: »Morem.« Tedaj je nekaj podobnega nasmehu zdrsnilo po tistem, kar je bil nekoč njen obraz.¹

Politično atmosfero v Jugoslaviji je določala nekakšna *differentia specifica*.² Medtem ko so ostale države v regiji potrebovale nekaj prijateljskega prepričevanja s strani Rdeče armade, preden so se odločile za enopartijski policijski sistem, je bila Jugoslavija — skupaj z Albanijo in Sovjetsko zvezo — ena redkih evropskih držav, kjer je bil sistem avtohton od začetka do konca.³ To seveda ne pomeni, da ni bilo zgledov. Jugoslavija je odkrito posnemala sovjetski eksperiment in je veljala za najhitrejšo učenko gruzijskega mojstra; v začetku je bila celo nezadovoljna s počasnim tempom sprememb v preostalih državah

---

1 Ana Ahmatova, »Namesto predgovora,« prevedel Tone Pavček.

2 Študijo je omogočila podpora nemške raziskovalne ustanove Fritz Thyssen Stiftung v okviru mednarodnega projekta »Gnothi seauton — Classics and Communism«, ki so ga na raziskovalnem inštitutu Collegium Budapest vodili Jerzy Axer, György Karsai in Gábor Klaniczay, in podoktorskega projekta Z6–4163, »Kaj ima socializem od latinščine? Slovenska klasična tradicija in razredni boj (1945–1990) v jugoslovanskem in srednjeevropskem kontekstu« pri ARRS. Za neprecenljivo pomoč pri pripravi besedila, zlasti pri prevajanju gradiva in iskanju citatov, se zahvaljujem Doroteji Novak. Napake, ki so v besedilu še ostale, so seveda moje. — Besedilo bo v letu 2014 v razširjeni obliki, z vso dokumentacijo in slikovnim gradivom, objavljeno tudi v *Zgodovinskem časopisu*; v luči dejstva, da je tokrat *Keria* v celoti posvečena mednarodni primerjavi položaja stroke za železno zaveso, je uredništvo ZČ prijazno pristalo na predhodno delno objavo.

3 Prevzem oblasti v Evropi podrobno obravnava *magnum opus* Archieja Browna, *The Rise and Fall of Communism* (London: The Bodley Head, 2009), 148–78.

vzhodnega bloka.⁴ Sam Tito se je šolal v Moskvi, nato pa ga je Stalin leta 1937 poslal v Jugoslavijo, da bi iz lokalnih komunistov skoval Partijo, ki je po besedah lastnih voditeljev tik pred začetkom druge svetovne vojne »zase trdila, da je boljševiska in zaradi tega ena izmed najbolj zvestih Kominterni«.⁵ Kljub temu je imela vrhuška jugoslovanskega novega razreda v rokah dovolj resnične politične moči, da se je sklenila boriti za preživetje, ko so nevarni znaki »druge stalinistične ledene dobe«, kot ta pojav imenujejo zgodovinarji,⁶ v letu 1948 začeli ogrožati njen monopol. Jugoslovanski politbiro je prepoznal nevarnost in njegovi člani so se zavedali, da se bo treba boriti za položaj — in za življenje. Eden izmed njih je pripomnil: »We must hang together, or we shall hang separately.«⁷ Samo v Jugoslaviji (in kasneje v Albaniji)⁸ je bil razhod z državo, kjer se je revolucija rodila, sploh predstavljen.⁹

Od kod so jugoslovanski komunisti črpali to neverjetno moč za vztrajanje na oblasti? Spopad je oče vseh stvari, kot je opazil Heraklit že tisočletja pred tem; korenine teh oblastnih razmerij segajo v drugo svetovno vojno. Češko-francoski zgodovinar Karel Bartošek je v svoji analizi suho napisal: »Menjava oblasti je v zgodovini le redko temeljila na tako krvavem pokolu kot v Jugoslaviji, kjer je od 15,5 milijonov prebivalcev umrlo milijon ljudi.«¹⁰ Neznosna lahkost radikalnih sprememb, ki jih je slovenska klasična filologija — skupaj z univerzo in družbo — utrpela leta 1945, je danes težko predstavljava;¹¹ razumemo jih lahko samo z zavestjo, da so se dogajale v času, ko za pogrešljiva niso štela le profesorska mesta in predavanja o latinski slovnici, temveč tudi človeška življenja. S stabilnostjo se je kajpak ubadala vsa povojna Evropa, kljub temu pa lahko enkratnost položaja v Sloveniji zaslutimo iz abstraktnega jezika števil: izmed 1,492,000 prebivalcev jih je življenje med vojno in v dogodkih po njej izgubilo vsaj 97,450.¹² Slovenski zgodovinarji danes sodijo, da

4 Robert Service, *Comrades: A World History of Communism* (London: Macmillan, 2007), 252.

5 Milovan Djilas, *Rise and Fall*, prev. John Fiske Loud (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1983), 82.

6 Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (New York: Penguin Press, 2005), 145.

7 Morda simptomatično za ta čas menjave zavezništva je Dedijer citiral Benjamina Franklina; prim. Vladimir Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju* (Beograd: Prosveta, 1991), 336.

8 V letu 1960, med kitajsko-sovjetskim razkolom; prim. Brown, *Rise and Fall of Communism*, 319.

9 Prim. poglavje »Izključitev Jugoslavije iz Informbiroja« v monografiji Jožeta Pirjevca *Tito in tovariši* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011), 223–320.

10 Karel Bartošek, »Central and Southeastern Europe,« v: *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, ur. Stéphane Courtois et al. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999), 397; Brown, *Rise and Fall of Communism*, 151–52, ocenjuje, da je bila populacijska izguba enajstodstotna.

11 Odnos jugoslovanskih komunistov do klasičnih študijev obravnava članek »*Gratiae plenum*: latinščina, grščina in Informbiro,« *Keria — studia Latina et Graeca* 12, št. 2–3 (2010).

12 Peter Vodopivec, »Populacijske posledice druge svetovne vojne in povojnega nasilja na Slovenskem,« v: *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, ur. Janvit Golob et al. (Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2005), 98; številka 97,450 je rezultat večletne raziskave »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej« pri Inštitutu za novejšo zgodovino, končane leta 2012. Prava številka je verjetno višja, vendar je ni mogoče ugotoviti; kjer so se izgubile sledi za celimi družinami, ni nobenega vpisa v matične in mrliške knjige, nobenega gradiva ali pričevanja, meni Vida Deželak Barič, ki je projekt vodila. Rezultati so dostopni na spletnem portalu Sistory.

je večino teh smrti povzročila državljanska vojna, s katero je začela partija. Ta je v okupaciji videla način, kako se polastiti oblasti, in se ni pomišljala poseči po terorju, ki se je lahko kosal z grozovitostmi okupatorskih vojsk. Njeni politični nasprotniki se pred masakrom niso znali braniti in so šli v svoji kratkovidnosti komunistom celo na roko, ko so za pomoč najprej prosili Italijane in nato Nemce ter tako še poglobili državljanski spopad, obenem pa v njem dokončno zapravili lastno legitimnost. Sledila je katastrofa, ki je bila v vsej zgodovini naroda brez primere. Relativno zanemarljive številke okupatorskih vojakov, ki so umrli na istem teritoriju v vseh štirih letih vojne — okrog 6,000 Nemcev in 1,500 Italijanov¹³ — se danes zdijo skorajda kolateralna škoda v konfliktu, kjer je šlo očitno za nekaj drugega. Delež med vojno pobitih domačinov, 6,5 odstotkov, je bil v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami v regiji neverjetno visok (Albanija 2,8 odstotka, Bolgarija 0,4 odstotka, Italija 1,0 odstotka, Francija 1,4 odstotka, Češkoslovaška 3,2 odstotka); primerljiv je celo z Madžarsko (6,4 odstotka) in Avstrijo (5,7 odstotka), dvema državama z močno judovsko skupnostjo, ki je med vojno izginila v holokavstu.

Ko so se okupatorji umaknili, so jugoslovanski komunisti sprejeli v po-vojni Evropi unikatno odločitev, da bodo z democidom nadaljevali sami. Sovjetski veleposlanik v Beogradu Ivan Sadčikov je leta 1946 poročal v Moskvo, da »je bilo po mnenju Milovana Djilasa [...] po osvoboditvi Jugoslavije likvidiranih 200,000 ljudi«. Veleposlanik je še pripisal, da je po njegovi sodbi ta ocena prenizka.¹⁴ Žrtve so zagrebli v skrivna množična grobišča ali jih pre-prosto odvrgli v odmaknjene rove in jaške. Nekateri še vedno ostajajo neodkriti.¹⁵ Obseg jugoslovanskih grozodejstev je navdušil samega Stalina: »Tito je junak [*molodec*] ... vse jih je pobil!«¹⁶ Številke so zlasti pretresljive, če upoštevamo delež prebivalstva, ki ga obljuba o državi delavcev, kmetov in poštene inteligence ni prepričala — torej odstotek, ki se je raje izselil. Na ta način se celotna populacijska izguba zaradi vojne in dogodkov po njej v Sloveniji povzpne na 146,000, kar je pomenilo nič manj kot 9,8 odstotkov prebivalstva.¹⁷

13 Peter Vodopivec et al., *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja* (Ljubljana: Modrijan, 2006), 303.

14 Poročilo Ivana Sadčikova iz sredine februarja 1946 hrani moskovski »Arhiv vneshnei politiki Rossijskoi Federatsii« (AVPRF), F. 06, Op. 7, Por. 867, P. 53, L. 9. Navaja ga denimo Jeronim Perović, »The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence,« *Journal of Cold War Studies* 9, št. 2 (2007): 38.

15 Do danes je Komisija vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč registrirala več kot šeststo skrivnih grobišč. Samo pet odstotkov so jih v zadnjih dvajsetih letih tudi preiskali, ostala še vedno čakajo na svoje Antigone. Največje od njih, Tezno pri Mariboru, pokriva po trenutnih ocenah približno 15,000 žrtev. Samo del je bil iz nuje raziskan med gradnjo avtoceste v letu 1999, ko je ta srhljivi jarek prečkala trasa gradbišča. Na razdalji sedemdesetih metrov so odkrili več kot 1,100 trupel, torej 18 trupel (večinoma hrvaške narodnosti) na tekoči meter jarka; prim. Mitja Ferenc, *Huda jama (Grave Pit) Coal Mine Mass Massacre — May, June 1945* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2013), 7.

16 Stalin je to vzkliknil med oštevanjem poljskih komunistov zaradi »mlačnih ukrepov, ki so jih uporabljali proti svojim nasprotnikom«. Njegovo pohvalo so »tovariši v Centralnem komiteju« sprejeli »z okrutnim, vendar ne neprijetnim ponosom.« Milovan Djilas, *Tito: The Story from Inside*, prev. Richard Hayes in Vasilije Kojić (London: Weidenfeld and Nicolson, 1981), 39.

17 Vodopivec, »Populacijske posledice druge svetovne vojne in poveljnega nasilja na Slovenskem,« 97.

Sočasna literatura se te surove stvarnosti ni smela dotakniti neposredno in je raje uporabljala ezopski jezik. Avtorje, ki so se zmogli požvižgati na spone represije in samocenzure, je mogoče prešteti na prste; njihov glas je zato morda toliko bolj pomenljiv. Lawrence Durrell je preživel tri leta na britanskem veleposlaništvu v Beogradu, preden je pustil službo, da bi imel več časa za svoj *Aleksandrijski kvartet*. Njegova angleško duhovita pisma, ki so nastala med letoma 1949–1952, ko je »iskal prevod Ajshila« in nenehno pričakoval izbruh nove vojne, razkrivajo »turobno, izsušeno in brezupno« Jugoslavijo, »inertno in grozljivo policijsko državo« s »cenzuriranim tiskom, z dolgimi kolonami političnih zapornikov, ki korakajo zastraženi z brzostrelkami« in »z nesrečnimi ljudmi, sestradanimi in ustrahovanimi skoraj do smrti.«¹⁸

ČISTKE NA UNIVERZI

V vsesplošni zmešnjavi poletja 1945 je komaj kdo opazil tiho upokojitev Frana Bradača (1885–1976), najstarejšega profesorja v klasičnem seminarju na Univerzi v Ljubljani in njegovega dolgoletnega predstojnika. Redki, ki so jo opazili, so o njej molčali; prihajajočim generacijam ni nikoli uspelo prebiti tega zidu molka. Še v letu 2009 niso fakultetne kronike v Bradačevi upokojitvi videli ničesar posebnega.¹⁹ Toda njegovo nenadno in nepojasnjeno izginotje je bilo vsaj nekoliko nenavadno, Bradač je bil prvi redno nastavljeni profesor v klasičnem seminarju na mladi univerzi²⁰ in torej eden izmed njegovih usta-

18 Durrell se ni pustil zapeljati fasadi, s katero je skušal režim očarati tuje obiskovalce: »Sejem je bil zelo zanimiv in odlično izpeljan; imeli so razstavljene prototipe vseh stvari, od hladilnikov do motorjev — do sedaj jih nisem izven sejma videl še nikjer: vsekakor niso nikjer naprodaj. Ustvarili pa so vtis, da je jugoslovanska lahka industrija po razvitosti takoj za ameriško.« Lawrence Durrell, *Spirit of Place: Letters and Essays on Travel*, ur. Alan G. Thomas (London: Faber, 1969), 123–162. Slovenske represije se na pregleden način loteva študija, ki jo je objavil Milko Mikola, *Rdeče nasilje: Represija v Sloveniji po letu 1945* (Celje: Mohorjeva, 2012).

19 Prim. *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009), 227. Vse to je ustvarilo plodna tla za defamacijo. Preden sem našel spodaj omenjeno dokumentacijo, sem naletel na tri različne in deloma nasprotujoče si govornice, ki so skušale »razložiti« njegovo zgodnjo upokojitev.

20 Njegov predhodnik Jan Luňák (rojen 12. decembra 1847, umrl 21. julija 1935, v ruskih virih omenjen tudi kot Ivan Ivanovič Lunjak), nekdanji profesor v Sankt Peterburgu, Moskvi in Odesi, »odlikovan z redom sv. Stanislava, sv. Ane in sv. Vladimira«, je bil že upokojen, ko je začel predavati v Ljubljani, kjer je univerza nastala leta 1919. Nanjo ga je povabil prijatelj Rajko Nahtigal, deloma zato, da bi zmanjšal profesorjevo finančno stisko, potem ko je oktobrska revolucija nacionalizirala njegove prihranke in pokojninski sklad, 49,300 »zlatih rubljev«. Luňák je bil 13. novembra 1920 imenovan za »kontraktualnega rednega profesorja za klasično filologijo«. Njegova pogodba se je iztekla leta 1929; »pogajanja za obnovev kontrakta med filozofsko fakulteto in gospodom prof. dr. Lunjakom niso imela uspeha«, zato se je vrnil v Prago. Do ljubljanskih univerzitetnih krogov očitno ni čutil posebne hvaležnosti, njegova *Bibliotheca Lunakiana*, označena z eponimnim črnim škarnikom, je v oporoki pripadla klasičnemu seminarju Karlove univerze. Med obsežnejša dela sodijo *Observationes rhetoricae in Demosthenem* (1877) ter *Quaestiones Sapphicæ* (1888), daljšo bibliografijo navaja B. R., »Jan Luňák,« *Listy filologické* 62, št. 4-5 (1935), 367–68. Dokumenti so ohranjeni v ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Ivan Lunjak«. Več o njem piše Karel Svoboda, *Antika a česká vzdělanost od obrození do první světové války* (Praga: Nakl. Československé akademie věd, 1957), 221–22; na knjigo me je prijazno opozoril vsestranski Vojtěch Hladký.

noviteljev. Po študiju na Dunaju, v Zagrebu, v Pragi in v Berlinu je leta 1923 postal docent v Ljubljani. Pisal je študije o grški drami, o Sapfo in Katulu ter si na različne načine prizadeval ustvariti podlago za klasično izobrazbo v novi državi. Izdal je grško slovnico ter več slovarjev, med njimi tudi latinsko-slovenski in slovensko-latinski slovar, ki sta za več desetletij ostala standardni učni pripomoček. Posebej se je posvečal prevajanju. Izdal je prevod lirične poezije (Katul, Tibul, Propercij) in grške dramatike (Evripid, Aristofan); zanimal se je tudi za ostale zvrsti in književnosti, med njegovimi predvojnimi prevodi so denimo Charles Dickens, Honore de Balzac in Jan Karafiat. Svoj eklektični pristop je ohranil tudi v kasnejših letih s prevodom Vergilijeve *Eneide* in z *Dobrim vojakom Švejkom* Jaroslava Haška.²¹ Toda njegova pedagoška in literarna dejavnost nista imeli pri njegovi akademski usodi leta 1945 nikakršne vloge.

Mehanika te upokojitve je že znana.²² Politika in akademska sfera sta trčili že kdaj prej, denimo ko je med okupacijo devetnajst profesorjev in asistentov izgubilo svojo službo. Ne glede na nelaskavost teh zgledov se jim je partija takoj po prevzemu oblasti leta 1945 odločila slediti z novo čistko na univerzi. Prvega junija je Milan Vidmar vprašal rektorja univerze Milka Kosa, »kako je z ureditvijo personalnih zadev na univerzi, ker vlada pričakuje, da se to čimprej izvrši«. Rektor Kos, znan po svoji pogumni drži med okupacijo, ko na slovenski univerzi ni dovolil predavanj v italijanščini,²³ je vztrajal, da je to vprašanje pod njegovo pristojnostjo, ter se skliceval na obstoječo zakonodajo in poskušal zaščititi avtonomijo univerze. Njegove poglede je podpiral tudi univerzitetni senat. Ferdo Kozak, novi minister za prosveto, se z avtonomijo univerze ni preveč ukvarjal. Izjavil je, »da smatra izvršitev pregleda vsega osebja na univerzi potom terenskega odbora OF kot popolnoma umestno in odgovarjajoče sedanjim izrednim razmeram, kajti v sklopu univerze je razumeti tudi terenski odbor OF. Jugoslovanski zakoni imajo veljavo le, v kolikor se dajo spraviti v sklad z zakonodajo osvobodilne borbe. Uredba te so pa tudi terenski odbori.«²⁴ Po tej krjavljevsko subtilni pravni interpretaciji je njegovo ministrstvo začelo izdajati dekrete, ki jih je univerza lahko le še sprejela kot *fait accompli*. Tako konceptualno kot strukturno je bil njen glavni odlok z dne 10. avgusta kopija analognega dekreta, ki ga je nekaj mesecev prej izdalo »sodišče časti« na Univerzi v Beogradu. Slovenski odlok je proskribirance delil na tri kategorije: »stavljeni« v stalni pokoj (točka B — Fran Bradač, Ka-

21 Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač.« Prim. tudi Kajetan Gantar, »Bradač, Fran,« v: *Enciklopedija Slovenije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987).

22 Aleš Gabrič, »Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov,« *Objave* 6 (2000): 14–19; prim. tudi članka Petra Vodopivca, »O komunistični univerzitetni politiki in izključevanju univerzitetnih učiteljev in sodelavcev Univerze v Ljubljani po drugi svetovni vojni,« ter Vladimirja Simiča, »Odstranjevanje pedagoškega osebja z Univerze v Ljubljani,« *ibid.*

23 Prim. AS 1931-II-026 II 050198, kjer o tem pripoveduje »Andrej«.

24 Gabrič, »Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani,« 14–19.

rel Ozvald, Teodor Grudinski, Franc Žurga); »začasno odstavljeni« in predani Sodišču slovenske narodne časti (točka C — Franc Veber, Henrik Steska, Jože Glonar); ter »odstavljeni«, ki so pobegnili iz Slovenije v zamejstvo (točka Č — Ludmila Dolar Mantuani, Stojan Bajič, Aleksander Bilimovič, Evgen Spektorski, Ciril Žebot, Rihard Zupančič, Ludvik Čepon, Alojzij Košmerl, Ignacij Lenček, Alojzij Odar, Jože Peterlin, Matija Slavič in Josip Turk). Srbski dokument, ki je slovenskemu očitno služil kot vzorec, ima štiri zelo podobne razdelke: »1) Udaljeni sa Univerziteteta s tim da se njihov predmet preda Sudu za suđenje prestupa protiv srpske nacionalne časti [pet oseb]; 2) Udaljeni sa Univerziteteta s tim da se predmet preda Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača [ena oseba]; 3) Udaljeni sa Univerziteteta [dvanajst oseb]; 4) Udaljeni s fakulteta koji su odbegli u Nemačku [devetnajst oseb]«. ²⁵

Toda srbsko »sodišče časti« si je po okupatorjevem odhodu iz Beograda 20. oktobra 1944 vzelo več kot pol leta časa, preden je 19. maja 1945 izreklo svojo »razsodbo«, proti kateri ni bilo pravnega sredstva in ki je takoj postala pravnomočna. Za seboj je pustilo pravilnik delovanja ²⁶ in obsežno dokumentacijo o pravno absurdnih »kaznivih dejanjih« obtoženih, zaradi česar je denimo srbski klasični filolog Veselin Čajkanović izgubil svoj položaj — in nato svoje življenje. ²⁷ Srbski zgodovinarji danes sodijo, da je to početje pomenilo temelj za partijsko »duhovno prenavo« univerze; »to je bil samo eden od načinov, s katerimi si je partija utirala pot k vzpostavljanju popolne državno-partijske kontrole nad univerzo in izobraževalnim sistemom.« ²⁸ »Slovenska narodna čast« je bila očitno precej manj kompleksna kategorija, ljubljanski epigoni srbskih »sodnikov« so svoje delo končali v treh mesecih in za seboj praktično niso pustili sledi. ²⁹ Vladni odlok, ki ga je Fran Bradač skupaj z

25 Veselina Čajkanovića so v Beogradu odpustili pod tretjo točko, Frana Bradača pa v Ljubljani pod točko B, kar je bilo vsebinsko isto; prim. Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića: Represija u Srbiji 1944–1953* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 284–85. Za slovenski arhivski dokument prim. ZAMU, »Rektorat IV–246, Univerzitetno osebje — ponovna imenovanja, razrešitve.«

26 Shranjen v Arhivu Srbije, Komisija za obnovu BU, fascikel 1, »Pravilnik o radu Suda časti Beogradskog univerziteteta«; navaja ga Cvetković, *Između srpa i čekića*, 284.

27 Dokumentacijo navaja študija Milene Jovanović o klasični filologiji v Srbiji leta 1944/45 na primeru Veselina Čajkanovića, objavljena v monografiji *Classics and Communism*. Ironija usode je hotela, da je bil ravno Čajkanović ocenjevalec pri Bradačevi habilitaciji 9. februarja 1934, ki sta jo podpisala dr. Balduin Saria in dr. Jakob Kelemina. »Bradačevi radovi nisu veliki po obimu,« je takrat napisal, »ali oni imaju svoju vrednost i daju nam dokaza o lepim sposobnostima svoga autora. G. Bradač ume, da nadje problem, i o stvarima koje raspravlja dobro je informiran. U naučnom radu originalan je i ima poleta, ali je u isto vreme i obazriv in skrupulozan. Prema svemu ovome mišljenja sam, da g. Bradač ima dovoljno naučnih kvalifikacija za stepen vanrednog profesora univerziteteta.« Prim. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač.«

28 Cvetković, *Između srpa i čekića*, 288.

29 V desetletjih, ki so sledila, so preostali dokumenti izgubili svojo prepričevalno moč. Univerza v Ljubljani je svoje profesorje, ki so bili žrtve čistk, rehabilitirala leta 1998; prim. Tone Wraber, »Poročilo o delu prve komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev,« *Objave* 6 (2000): 11. Medicinska fakulteta v Beogradu je naredila podobno v letu 2001; prim. Cvetković, *Između srpa i čekića*, 286.

ostalimi žrtvami čistke dobil v začetku avgusta, ni navajal nobenih razlogov za upokožitev in je bil v tem smislu neizpodbiten. Zgodovinarjem preostane danes zgolj ugibanje o vzrokih odločitve, ki je imela za posledico uničeno življenje. Toda vsaj v Bradačevem primeru je ohranjen dokument, ki ga je izdal »Oddelek za sledenje in informiranje« slovenske Uprave državne varnosti v novembru leta 1947. Ponuja redke vpogled v mentaliteto ljudi, ki so imeli takrat v rokah škarje in platno.

Bradač Franc, star cca. 60 let, univerzitetni profesor v pokoju, po narodnosti Čeh, stanujoč Gradišče 8/b. — V bivši Jugoslaviji je bil klerikalno-anglofilsko nastrojen. Služboval je na univerzi. — Med okupacijo je bil simpatizer mo[dre]-ga[rde]. Proti partizanom in OF se je vedno izražal, da so banditi. Na njegovo stanovanje so pogosto zahajali Italijani, s katerimi se je spuščal v politično debato proti OF. Naši aktivisti so se ga bali in izogibali. Vso dobo okupacije je bil še nadalje uslužben na ljubljanski univerzi. Največ se je družil z Resman Lojzetom in Andrejkom, polkovnikom bivše jugoslovanske vojske, katera stanujeta istotam in sta ravno tako nasprotnika OF. — Po osvoboditvi je bil takoj upokojen. Naši oblasti je nasproten in še vedno anglofilsko nastrojen. V začetku ni imel volilne pravice, niti ni član OF. Pozneje je volilno pravico dobil na podlagi intervencije. Na domu se sedaj ne družijo z nikomer. Po mestu pa ga je večkrat opaziti z nepoznanimi ljudmi. Na terenu je v dobrih odnosih s Perme Viktorjem, Igriška 3, kateri je ravnatoko nasprotnik OF. — Po značaju je miren, zahrbtn in hinavski. — Premoženja nima in se preživlja s pokojnino. — Žena Boža, stara cca. 60 let, gospodinja, je po narodnosti Čehinja. V političnem oziru je bila enaka možu, kakor še danes se ne strinja z našo oblastjo. Mnogo je imela za kritizirati mladinsko progo, katero je podcenjevala in govorila, da bodo s proge prišle nazaj vse mladinke moralno pokvarjene. Je odkrita nasprotnica naše oblasti. — Hčerka Zorka, učiteljica, ne stanuje sedaj pri starših, ker se v političnem oziru ne razumejo. Naklonjena je ljudski oblasti, ni pa zanesljiva. Med okupacijo je imela ljubavne razmere z nekim Italijanom, kateri je po osvoboditvi ostal v Ljubljani in bil nekaj časa zaprt od naše oblasti. — Smrt fašizmu — svobodo narodu! [Podpisan] šef odseka — major Stadler Franc.³⁰

Dejstvo, da se je v Stadlerjevem prodornem poročilu Bradač, rojen na Dolenjskem, nenadoma prelevil v Čeha, lahko tu pustimo ob strani. Državna varnost očitno ni zaznala protislovja v dozdevno italijanskih tendencah zakrknjenega anglofila. Toda Bradač je bil bolj dosleden. Njegova italijanska naveza ni bila rezultat njegovih političnih prepričanj, temveč sad hčerkinega zasebnega življenja. Zorka Bradač se je očitno požvižgala na politične nalepke; pred vojno je hodila s Sergejem Kraigherjem, pomembnim komunistom, ki je

30 AS 1931-II 007, Lm 0011520. Podpisnik karakteristike Franc Stadler je bil nato leta 1952 imenovan za »narodnega heroja« zaradi svoje serije spektakularnih umorov slovenskih političnih in mnenjskih voditeljev v letu 1942, med njimi nekdanjega bana Marka Natlačena ter katoliškega misleca Lamberta Ehrlicha.

desetletja kasneje, leta 1981, v letu po Titovi smrti, postal nič manj kot predsednik predsedstva SFRJ, torej nekakšen predsednik Jugoslavije. Toda srce je muhast gospodar in med vojno se je zaljubila v svojega učitelja italijanščine Attilia Budrovicha,³¹ ki je bil član *Partito nazionale fascista*.³² Budrovich se je rodil v Splitu leta 1913 in je že pred vojno prišel v Ljubljano. Znal je nekaj hrvaščine in slovenščine ter se je kot klasični filolog hitro spoprijateljil z očetom svoje nove izvoljenke. Fašistične oblasti, ki so ga zaposlile, so ga naposled prisilile, da je pustil službo, ker je kot pripomoček pri pouku nespametno uporabil delo Prežihovega Voranca, zaprtega levičarskega pisatelja. Kljub temu se je po italijanski kapitulaciji leta 1943 vrnil k svojemu dekletu v Ljubljano; za nekaj časa si je pridobil nazaj celo svoje delovno mesto. Maja 1945 je bil aretiran. Zorka Bradač je uporabila svoje partijske zveze in ga po štirih mesecih rešila iz ječe; toda še vedno je ostal *persona non grata* in leta 1948 je moral naposled zapustiti tako svoje dekle kot njeno novo državo.³³

Zgodba se zdi trivialna, vendar vse te drobnarije iz nasedlega ljubzenskega razmerja — *dulces exuviae*, bi napisal Vergilij — izdajajo logiko boja za oblast. Razmerja z Italijani sama po sebi niso bila hud problem, zato je Zorka Bradač leta 1945 lahko obdržala svoje učiteljsko mesto. Dejstvo, da je bil nekdo »nasproten naši oblasti« in za povrh še »klerikalno-anglofilsko nastrojen«, je bilo seveda nekaj povsem drugega in Fran Bradač se je moral upokojiti. Upokojitev je pomenila zgolj prvi udarec naraščajoče represije in Bradač se je moral nato boriti za volilno pravico, za pokojnino³⁴ in slednjič celo za stanovanje.³⁵

V čem je bil pomen ukrasnih pridevkov, ki so Bradača tako drago stali? »Klerikalno« prepričanje je veljalo zlasti v šolstvu za izrazito problematično značajsko lastnost. Kot je nekoč pripomnil Edvard Kardelj, osrednji ideolog jugoslovanske partije in Titova desna roka, je bilo nepredstavljivo, da bi socialistično mladino vzgajali klerikalni ali liberalni učitelji; zaupati jo je bilo mogoče le pravim marksistom. Je nekdo, ki vzgaja klerikalni naraščaj, sploh še pravi učitelj? Bolje, da otrok ostane nepismen, je pribil Kardelj, kot da bi ga

31 Borut Pečar in Zorka Bradač, *Sijaj resnice* (Grosuplje: Mondena, 2005), 131–38; prim. tudi Zorka Bradač, *Neslutena moč ljubezni* (Ljubljana: Forma 7, 2001).

32 »È nominato delegato commissariale il fascista dott. prof. Attilio Budrovich.« Emilio Grazioli, »Sottoposizione a vigilanza dell' Associazione musicale di Lubiana,« *Bolletino Ufficiale per la provincia di Lubiana* 1, št. 71 (1942): 558. Politični kontekst obravnavata Tone Ferenc, *Fašisti brez krinke: Dokumenti 1941–1942* (Maribor: Obzorja, 1987), 423, in Bojan Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborem* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995), 78–81.

33 Aleksander Lavrenčič, »Izraz 'razrešeni' morda ni srečno podan z italijanskim terminom 'sospesi': O razrešitvi akademskih dolžnosti italijanskih honorarnih profesorjev in lektorjev,« *Kronika* 46, št. 1–2 (1998): 132–34. Za biografijo prim. Luigi Ziliotto, »Ricordo di Attilio Budrovich,« *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria* 26 — N. S. 15 (2004): 247–251.

34 Za finančni križev pot prim. ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač. Bradač je kasneje opisoval pokojnino, ki jo je prejemal, kot »sramotno«, prisiljen je bil prevajati, da je lahko preživel; prim. Miran Sattler, »Znanec iz sosednje ulice: Dr. Fran Bradač,« *Ljubljanski dnevnik* 29, št. 8 (1965): 3.

35 Dokumentacija hrani avtor.

v šoli kvaril tak učitelj.³⁶ Dober mesec kasneje je njegovo vizijo še jasneje razvil neki pravmislec v *Slovenskem poročevalcu*:

Kaj bi slepomišili! Naša Ustava sicer zagotavlja slehernemu državljanu versko svobodo in zaradi tega, ker hodi v cerkev, pri nas še nihče ni bil preganjan. Toda ali smo zato dolžni, da gledamo religiozne ljudi tudi v socialistični šoli, da uče eno, s svojim osebnim zgledom pa propagirajo drugo in tako demantirajo sami sebe ter zavajajo mladino v nejasnosti in dvome? Ne, takih dvoličnežev v socialistični šoli prav gotovo nismo dolžni trpeti in smo jih že predolgo trpeli, ker šola ni pekarna ali čevljarska delavnica, kjer je pač vseeno, če pripadajo mojstri in pomočniki temu ali onemu svetovnemu nazoru.³⁷

Oznaka »klerikalca« je bila že sama po sebi dovolj slaba; toda pridevnik »anglofilski« ni bil nič manj nevaren v očeh partije, ki je drugo svetovno vojno označila za »imperialistično« in je na njenem začetku *urbi et orbi* razglasila, da so »angleški in francoski imperialisti sprožili nov konflikt«.³⁸ To je poleg Bradača kmalu ugotovil še en univerzitetni profesor. Boris Furlan, pravnik, ki se je v Trstu pred vojno učil angleščine pri Jamesu Joyceu, je vojno viro preživel v Londonu. Delal je za jugoslovansko vlado v izgnanstvu in po radijskih valovih sporočal zavezniške novice v okupirano Evropo. Po koncu vojne se je leta 1945 vrnil v Slovenijo. Najprej je postal dekan Pravne fakultete, vendar ga je njegova radovednost vodila v niz nadaljnjih nepremišljenih dejanj; na skrivnem je zagrešil celo prevod Orwellove *Živalske farme*. Kot dekan si tega najbrž ne bi smel privoščiti. Ljubljanski študij prava se je hitro razvijal v vse drugačno smer in leta 1947 sta bila dva klasična filologa bolj ali manj osamljena gosta pri njegovih predavanjih o grški pravni filozofiji. Eden izmed njiju se takole spominja tistih dni:

Tisto leto sva [z Lojzetom Rebulo] poslušala [Furlanovo] predavanje o grški pravni filozofiji, predavanje, ki je imenitno dopolnjevalo Sovreta, ko je tisti semester predaval grško filozofijo. Poleg enega do dveh juristov sva bila edina poslušalca. Tako je imel Furlan svoje predavanje kar v sobi dekanata. Tisto leto je bil namreč dekan juridične fakultete. Junija je svoje predavanje zaključil: »Samó malo in se ne bomo videli in spet malo in se bomo zopet videli ...³⁹ Jeseni bomo nadaljevali s svojimi razmišljanji o razvoju pravne misli v antiki ...« Še isti večer pa so ga zaprli in še isto poletje je bil obsojen na smrt.⁴⁰

36 AS 1589-III 1.6, »Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja CK KPS,« 26–27. januar 1952.

37 *Slovenski poročevalec*, 7. marec 1952, 3.

38 V resoluciji petega partijskega kongresa v oktobru leta 1940; analiziral ga je Svetozar Stojanović, »Varieties of Stalinism in Light of the Yugoslav Case,« v: *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*, ur. Vladimir Tismaneanu (Budapest: Central European University Press, 2009), 395.

39 Prim. Jn 16,16.

40 Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« v knjigi esejev Alojza Rebule *Skozi prvo zagrinjalo* (Celje: Mohorjeva družba, 1994), 12.

»Nagodetov proces«, kot so ga kasneje poimenovali, je bil stalinistična sodna predstava, na kateri je bilo dvaintrideset intelektualcev obtoženih nezasišanih zločinov, denimo pošiljanja sporočil tujim vohunom, s katerimi naj bi izzvali tujo intervencijo v Jugoslaviji.⁴¹ Za razliko od nekaterih kolegov je Boris Furlan navsezadnje ubežal smrti, na katero je bil obsojen. Leta 1947 je bilo to težko, a vsaj v teoriji izvedljivo. Fran Bradač, ki je očitno simpatiziral s »plavo gardo«, torej s preostanki jugoslovanske kraljeve vojske, je bil leta 1945 najbrž lahko vesel, da je komunistični prevzem oblasti preživel. Nekateri klasični filologi s podobnimi zvezami ga niso.⁴²

Klasični seminar na univerzi je tako postal majhna in tesno povezana skupnost; nekaj starih študentov je vmes izgubilo življenje, nekaterim so nadaljevanje študija prepovedali,⁴³ novih pa skorajda ni bilo. Obvezne študijske krožke, ustanovljene, da bi študente podučili o dialektičnih spoznanjih *Kratkega kurza zgodovine VKP(b)*, Plehanova, Ždanova »in kar je bilo še take robe tistih dni«,⁴⁴ so filologi sistematično zlorabljali za pogovore o koreninah ter vzrokih slovenske državljanske vojne. »In seveda o tistih tisočih pomorjenih (število je bilo takrat še negotovo), ki so bili živi med nami v imenih klasičnih filologov Janeza Remica, Janeza Klariča, zgodovinarja Janeza Tominca in toliko drugih.«⁴⁵ Študenti so imeli dober razlog, da so živeli v neprestanem strahu pred tajnimi policijskimi vohuni in vohunkami. Desetletja kasneje se je ena od njih na smrtni postelji opravičila človeku, ki ga je takrat ovajala.⁴⁶ Toda našli so tudi načine, s katerimi so si ustvarili prostor zaupanja, smeha in sproščenosti:

Naslednje leto se je naši že prijateljski družčini pridružilo še eno brucovsko bitje. Videti je bilo čisto spodobno, z neverjetnim znanjem, s kar nič socialističnimi manirami, brez socialističnega slovarja. Naša kolegica [Marija Rus], ki še vedno ni smela nadaljevati študija, čeprav ji je oče umrl v Dachau, je previdno svetovala: *Ne poznate komunistov, oni prav take pošiljajo, da špijonirajo, bodimo previdni*. Res smo naslednjo uro v krožku vzeli Ždanova čisto zares in takoj prihodnjo uro je sledilo neusmiljeno spraševa-

41 Osebo izkušnjo obsojenca je objavil Ljubo Sirc, *Between Hitler and Tito* (London: A. Deutsch, 1989), 110. Višje sodišče je leta 1991 sodbo razveljavilo. Podrobneje o Furlanu v delu *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev: Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana: Slovenska matica, 2001).

42 Za dva najbolj nadarjena, Ivana Hribovska in Janeza Remica, prim. *Jutro pozabljenih: Antologija padlih, pobitih, zamolčanih, prepovedanih, pozabljenih*, ur. France Pibernik (Celje: Mohorjeva družba, 1991), 218–37; 62–72. Ivan Hribovšek (1923–1945), pesnik, ki je ostal brez groba, je po tragični ironiji za seboj pustil rokopis s prevodom Sofoklove *Antigone*; za objavo ga pripravlja Brane Senegačnik. Drugi bodoči klasični filolog, Justin Stanovnik (rojen leta 1928), je leta 1945 kot mladoletnik preživel teharsko taborišče smrti, vendar so ga leta 1949 ponovno aretirali in odpeljali v drugo koncentracijsko taborišče, Strnišče pri Ptuj; šele leta 1950 je smel nadaljevati s študijem.

43 Marija Rus, ki je morala prekiniti študij — čeprav je njen oče umrl v taborišču Dachau; prim. Gabrovec, »Pot v Emavs«, 11.

44 Ibid.

45 Ibid.

46 Tatjana Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009), 39.

nje. Mlado bitje je pogumno, čeprav z malo tresočim se glasom, odgovarjalo. Končno pa smo se le prisrčno nasmejali naši previdnosti in naši krožki so zopet postali prijateljski pogovori, s komentarji, s katerimi bi si zanesljivo prislužili kar nekajčasno preskrbo v Gran Albergo di Svoboda, kot smo imenovali zapore na Miklošičevi in Povšetovi. Le da je od sedaj naprej pri njih sodelovala tudi nova brucka, Erika Mihevc po imenu, bodoči Grošljev naslednik na oddelku za klasično filologijo. — Res čudovit seminar! Kaj vse si lahko slišal v njem, kakšne debate so odmevale od tistih belih sten, medtem ko je nekje od daleč odmevalo skandiranje parol proti sovražnikom socializma. Iz seminarja sva z Lojzetom odhajala v Ljudsko kuhinjo na kosilo in večerjo in med potjo prevajala v latinščino neštete parole, ki so zakrivale prazne izložbe in obetale skorajšnji socialistični raj, še prej pa pogin zlobnih sovražnikov. To prevajanje je bilo prijetno in radoživo, hušje je bilo, kadar je tulil iz zvočnikov glas državnega tožilca, ki je zahteval smrtno kazen za svoje obtožence.⁴⁷

Na srečo je režimski pritisk ublažila obrobnost oddelka. Partijski komite na univerzi se je leta 1948 trpko pritoževal nad dejstvom, da »filologi nimajo nobenega kadra«, in poudarjal, da to nedopustno stanje traja že tri leta.⁴⁸ Študenti, ki so preživeli vojno in povojne čistke, so bili redki. Konec leta 1946 sta diplomirala dva, leta 1947 trije, v letu 1948 samo eden.⁴⁹ Vsi ti so s študijem začeli, še preden se je leta 1945 stroka znašla na črni listi. Položaj z bruci je bil še manj obetaven. Vladna odločitev, da latinščine in grščine v novih šolskih načrtih ne bo več, je povzročila, da kar 95 odstotkov srednješolskih profesorjev ni moglo več poučevati predmeta, za katerega so se šolali — in tudi potrebe po novih profesorjih kajpak ni bilo.⁵⁰ Sporočilo je bilo jasno in v letu 1948/49 sta v ljubljanskem klasičnem seminarju študirala le *dva* študenta. Številka je neverjetno nizka, še posebej če jo primerjamo s študenti slovenščine (168), ruščine (47), romanskih jezikov (24), germanskih jezikov (61), zgodovine (57), geografije (64), naravoslovja (92), matematike ali fizike (93) in filozo-

47 Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« 11–12.

48 ZAL LJU 696 1.4, »Zapisnik sestanka univerzitetnega partijskega komiteja«, 15. oktobra 1948. Zapisnikar je najprej zapisal »na ideološki bazi«, nato je to prečrtal in raje napisal »na individualni način«. Člani partijskega komiteja so se naposled odločili, da bo treba »nekoga zadolžiti« in da bo moral nekdo »odgovarjati prav za ta oddelek«, vendar niso predlagali nobenih imen.

49 Podatki od maja 1945 do oktobra 1948 so objavljeni v knjigi *Kulturna politika Jugoslavije: 1945–1952; zbornik dokumenata*, vol. 1, ur. Branka Doknić, Ivan Hofman in Milić F. Petrović (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009), 507. Arhiv FF UL še vedno ni ustrežno urejen in dostopen javnosti, kar je v nasprotju z veljavno arhivsko zakonodajo. Na srečo se je mogoče glede imen opreti na spomine enega takratnih študentov, Staneta Gabrovca: »Pogosto so se nama [z Lojzetom Rebuljo] pridružili še obe Ljubljančanki, ki sta končavali svoj študij, Anica Jalen [pozneje Ana Šašel] in Marija Rusova, in Bojan Čop, ki ga je profesor Oštir pri svojih etimoloških interpretacijah že v prvem semestru z vso resnostjo spraševal, če ima on, bruc, kako drugo razlago pri njegovih etimoloških interpretacijah.« Kasneje je prišla zraven še Erika Mihevc. Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« 10–12.

50 Glede na poročila Ministrstva za prosveto iz 1949 sta samo še dva klasična filologa učila svoj predmet. Ostali so se preusmerili k učenju slovanskih jezikov, kar je običajno pomenilo ruščino. Ibid, 511.

fije ali pedagogike (31) — torej s študenti vseh ostalih oddelkov tedanje Filozofske fakultete.⁵¹

LABIRINTI AKADEMSKEGA PREŽIVETJA

Pri profesorjih, ki so smeli ostati, ni šlo brez preverjanja. Milan Grošelj (1902–1979) je bil izvoljen za izrednega profesorja v novembru leta 1945, *en bloc* z ostalimi kandidati, ki so imeli naziv docenta in za katere je zdaj fakultetni svet sklenil, naj se »pozovejo na izpraznjena mesta« po poletnih čistkah, ki so obračunale z njihovimi predhodniki.⁵² Eden izmed pogojev za nadaljnjo kariero je tičal v zadovoljivih odgovorih na »vprašalnike«, ki jih je zahtevala nova oblast. Med vojno je Grošelj na Filozofski fakulteti sodeloval z ilegalno socialno organizacijo Slovenske narodne pomoči (SNP) pri zbiranju hrane za ljudi, ki jim okupacijske oblasti niso izdale živilskih kart. Ta srečna okoliščina mu je — poleg njegovih znanstvenih kvalitiet — omogočila napredovanje na položaj, ki ga je zasedal po vojni. Leta 1949 je tako lahko poročal: »Med vojno sem delal na Filozofski fakulteti za SNP, od osvoboditve dalje pri sindikatu na univerzi kot odbornik in sedaj drugič kot poverjenik humanistične skupine Filozofske fakultete. Od osvoboditve dalje sem poslovodja Komisije za nostrifikacijo pri Filozofski fakulteti; sedaj sem drugič imenovan za predsednika Komisije za profesorske izpite.«⁵³ Bržkone je prav njegova razvejana dejavnost obdržala oddelek pri življenju, vendar mu zagotovo ni pomagala pri pedagoškem delu. Grošelj je bil po Bradačevem odhodu edini preostali klasični filolog. Skoraj leto dni je klasični seminar vodil sam, brez pomoči, nato pa se mu je pridružil Anton Sovre (1885–1963).

Sovre je bil šolski inšpektor in je v tem času že slovel kot izjemen prevajalec, znan pa je bil tudi po svoji relativni naklonjenosti oblastem; ta je med drugim temeljila na njegovem pogumnem, čeprav vse prej kot predrznem vedenju med vojno. Njegove tovariše, med drugim Jakoba Šolarja,⁵⁴ so deporti-

51 Ibid.

52 Milan Grošelj je napredoval skupaj z docenti Stankom Lebnom, Francem Zwitterom, Antonom Ocvirkom, Gabrijelom Tomažičem, Stankom Škerljem, Almo Sodnik in Oskarjem Reyo. FF UL, Milan Grošelj, personalna mapa, »Izpisek iz zapisnika II. redne seje fakultetnega sveta FF,« 14. november 1945.

53 AS 1589 4481, »Vprašalna pola, Milan Grošelj,« 16. marec 1949.

54 O prisrčnem prijateljstvu obeh predvojnih čitankarjev, Sovreta in Šolarja, priča kar *šestnajst* kitic dolga duhovita pesem, ki jo je Sovre napisal »v olajšanje srca, na svetega Jožefa dan, ko sem se jezil na Jakov lenir in na dežurno službo v prostorih oddelka za prosveto ali po novem *istruzione publica* 1942« in jo je Katarina Grabnar pred kratkim našla v Šolarjevi zapuščini. Že spodnjih nekaj odlomkov priča o Sovretovi igrivi kreativnosti, ki je očitno eksplodirala ob Šolarjevem ravnilu: »Jožefu gre lilija, / orgle 'ma Cecilija, / svet'mu Lukežu je vol' / že od njega dni simbol. // Z Antonom družni se prašič, / ob Ožbaltu je krokar tič; / s fičefáji poseján / joče sveti se Boštjan. /.../ So pa še drugih vrst svetniki, / ki nosijo po teh naliki / vsak svoje známenje seboj, / držijo s krepkoj ga rokoj. // En tak svetnik je tudi Jaka, / z lenirjem te zalaznim čaka, / in preden dobro se zaveš, / te že lenir po glavi treš'. /.../ Tako lenir je z njim povesod, / naj nosi koder že ga pot: / doma, na cesti, v krčmi, šoli, / on brez lenirja ni nikoli; / dá, še v nebeški bo kvartir / pospremil

rali v koncentracijsko taborišče, Sovretu pa so okupacijske oblasti prizanesle. »Za narodno-obrambno delo sem bil konspirativno povezan z gručo tovarišev na prosvetnem oddelku, ki so bili vsi kot politični osumljeni poslani v Dachau in druga taborišča, mene pa ta usoda ni zadela, ker niso izdali mojega imena. Bil sem 'aktivist brez funkcije'. Moje delo pri tem je bilo poleg propagande v glavnem to, da sem zatiral med tovariši malodušnost in jim krepil voljo za vztrajanje, pospeševal pasivno resistenco, zagovarjal in kril osumljene ali obtožene učitelje in profesorje itd. Zloglasne spomenice, naperjene zoper partizane, nisem podpisal, poleg dr. Majcena menda edini uradnik Pokrajinske uprave, dasi je bila to nevarna zadeva.«⁵⁵ Sovre je bil eden izmed štirih predstavnikov slovenskega literarnega življenja, ki so svoje pozdravne spise objavili na naslovni strani *Slovenskega poročevalca* na dan, ko je partizanska vojska vkorakala v Ljubljano;⁵⁶ s tem si je pridobil dobro izhodišče za čas, ki je prihajal. Edina resna ovira za akademsko kariero je bilo dejstvo, da ni imel doktorata. Težavo, s katero so se takrat srečevali še nekateri drugi univerzitetniki, je razumevajoče premostil vladni odlok o univerzitetnih oblastvih in učnem osebju, čigar sedmi paragraf je hitro opravil s takšnimi formalnostmi: »Za rednega in izrednega profesorja more biti pozvan priznan strokovnjak ne glede na formalne kvalifikacije.« Isti paragraf je zraven za dobro mero pribil: »Redni in izredni profesorji se morejo zaradi strokovne, moralne ali družbene neustreznosti odstraniti z univerze.«⁵⁷ Na eksplicitno citirani podlagi tega paragrafa in mnenja dveh univerzitetnih profesorjev o njegovih kvalifikacijah je Sovre v aprilu 1946 postal izredni profesor.⁵⁸

Partija se seveda ni zanašala na samoocenjevanje univerzitetnih učiteljev v službenih vprašalnikih, še manj na strokovna mnenja njihovih univerzitetnih kolegov. Dosjeje univerzitetnih profesorjev je hranil Centralni komite, ocenjevali pa so jih zanje pooblaščen partijski funkcionarji. Klasična filologija je imela tu nekaj sreče. Ocenjevanje profesorjev so zaupali Jožetu Košarju (1908–1982), filologu, ki je pred vojno poučeval na klasični gimnaziji v Mariboru. Ko je bilo vojne konec, se je previdni Košar slednjič le odločil prisluh-

---

nekaj ga lenir. // Nasmehnil se bo dobri Bog, / češ, viš ga, ni ga del iz rok! / Pokazal bo ljubó pod tron / in rekel mu za božji lon: / »Kar sam si prostor tu odmerí, / čemu imaš pa svoj lenir?!« — Po revoluciji, ki je »aktivistu brez funkcije« Sovretu prinesla profesuro, dachauskemu taboriščniku in katoliškemu duhovniku Šolarju pa učiteljski *Berufsverbot* in leta 1952 celo nov zapor, se je njuno prijateljstvo znašlo na resni preizkušnji; prim. AS 1931.565.II-042932, 13. oktobra 1952.

55 AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre,« 16. marec 1949.

56 Anton Sovre, »Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni,« *Slovenski poročevalec*, 9. maj 1945. Druge tri prispevke, objavljene pod portretom »Naš vodja — maršal TITO«, so podpisali Fran Saleški Finžgar, France Koblar in Oton Župančič.

57 Boris Kidrič in Ferdo Kozak, »Začasna uredba Narodne vlade Slovenije o univerzitetnih oblastvih in učnem osebju,« *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1/2, št. 35 (1945): 158. Po isti uredbi je bil denimo z dekretom 30. avgusta 1945 kot profesor iz državne službe odpuščen kipar France Kralj.

58 FF UL, Anton Sovre, personalna mapa, »Odlok ministrstva o postavitvi za izrednega profesorja,« 3. aprila 1946. Profesorja, ki sta jamčila za Antona Sovreta, sta bila Milan Grošelj in Fran Ramovš. V letu 1951 je postal redni profesor; *ibid.*, »Odločba o imenovanju« 19. julija 1951, ki jo je podpisal Boris Zihlerl.

niti klicu dolžnosti in je junija 1945 zaprosil za sprejem v partijo. Zdi se, da ni bil preveč goreč in da tudi po sprejemu leta 1947 ni zbujal vtisa posebne zagriženosti. Partijski kolegi so mu leta 1948 v karakteristiko zapisali: »Vse kaže, da čeprav se bo v znanstveni smeri še razvijal, vendar ne bo nikoli pravi, partijski aktivist, ki prenaša vse svoje sposobnosti v široko partijsko delo, najmanj pa pomagal pri reševanju trenutnih aktualnih problemov, ki jih mora pravi partijec sproti aktivno zagrabit. Volje za dvig partijnosti ne kaže, priznava celo sam, da je individualist in komoden človek, ni pa karierist.«⁵⁹ Podobno je istega leta sodil pisec mnenja, naj se Košarju izda partijska knjižica: »Marksistično je precej razgledan, ni pa dovolj revolucionaren pri izvrševanju političnega dela kakor tudi strokovnega. Kljub visoki politični zrelosti ni pričakovati, da postane tovariš pravi komunist z revolucionarno energijo.«⁶⁰ V tem smislu politično mlačni Košar je po univerzitetni čistki pomagal svojemu nekdanjemu profesorju Bradaču ter mu priskrbel potrdilo, s katerim je obvaroval njegovo stanovanje.⁶¹ Potem ko je Bradaču in njegovi družini neka komisija že dodelila neko luknjo v moščanskem predmestju, je šla njegova hči v protinapad. Ministrstvo za kulturo je marca 1948 izdalo pisno potrdilo s podpisom Jožeta Košarja, ki je Bradača definiralo kot kulturnega delavca, »ki ima pravico do svoje delovne sobe.« S svojim podpisom na tem dokumentu je Košar Bradača zaščitil v smislu vladne »Uredbe o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije« iz leta 1945. Čez nekaj let, ko je postal direktor založbe v Mariboru, je Košar svojemu nekdanjemu učitelju priskrbel vrsto prevajalskih projektov, ki so postali glavni vir njegovega prihodka.

Košar je v svojih ocenah univerzitetnih profesorjev v klasičnem seminarju hitro prešel njihove strokovne dosežke, ki so bili za njegove delodajalce očitno manj pomembni. Osredotočil se je predvsem na njihov socialni izvor in njihov odnos do oblasti, pri čemer je bil z obojim presenetljivo dobro seznanjen:

Je nezakonski sin oskrbnice, ki ga je že v zgodnji mladosti izročila tujim ljudem v rejo. Formalno je pripadal krščansko-socialni skupini, ne da bi praktično stal na pozicijah katoliškega svetovnega nazora. Med okupacijo je bil povezan z narodnoosvobodilnim gibanjem na Filozofski fakulteti; po osvoboditvi je aktivno delal v organizaciji OF na univerzi, sedaj pa dela v sindikatu. Danes sledi odločno naši partijski liniji. Je osebno zelo pošten in pripravljen na univerzi prijeti za vsako delo bodisi po upravni ali sindikalno-politični liniji. — Izmed večjih samostojnih del, ki jih je napisal [Anton Sovre], bi bilo omeniti njegovo *Zgodovino starih Grkov*; to delo je popularno

59 France Forstnerič in Melita Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar: Humanist in založnik* (Maribor: Obzorja: Mladinski kulturni center, 2000), 58.

60 Ibid., 60.

61 Kopijo dokumenta je prijazno priskrbel Zorka Bradač in jo hrani avtor. Prim. tudi Boris Kidrič, »Uredba o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije,« *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, 1/2, št. 35 (1945). Iskriv opis teh dogodkov je objavila Zorka Bradač, *Neslutena moč ljubezni* (Ljubljana: Forma 7, 2001), 48–49.

pisano, bazira na idealističnem gledanju in zelo malo upošteva družbeno-ekonomske faktorje (izšlo pred drugo vojno). Sovretova kvaliteta potemtakem ni v samostojnem raziskovanju antike, marveč v mojstrskem presajanju antičnih del v naš jezik. Je sin železniškega čuvaja. Bil je liberalnega mišljenja, ne da bi pripadal kaki politični stranki. Med okupacijo je bil srednješolski inspektor v Ljubljani in kot 'aktivist brez funkcije', kakor pravi sam, povezan z osvobodilnim gibanjem. Zloglasne, proti komunizmu in partizanstvu naperjene spomenice, ni podpisal. Tudi danes ga smemo šteti med pozitivne, čeprav zaradi svojega strokovnega dela politično ni aktiven.⁶²

Čeprav sta bila tako Milan Grošelj kot Anton Sovre za profesorja nastavljeni v okoliščinah, ki so bile hudo politizirane — izraz je za jugoslovansko klavnico⁶³ leta 1945 kar premil — si je težko predstavljati primernejšo izbiro za tisti čas. Grošljevi študenti ob spominu na svojega profesorja še danes opozarjajo na njegov »bleščeči jezikovni čut, neverjetno poznanje strokovne literature, ki jo je občudujoče citiral, ne da bi se zavedal, da je bilo njegovo znanje pogosto še dosti večje od citiranih avtorjev.«⁶⁴ Njegova intelektualna razgledanost ter vrsta njegovih znanstvenih objav sta postavili standard, po katerem se je oddelek ravnal v prihodnjih desetletjih. Sovre ni bil znanstvenik mednarodnega formata, kot je lahko vehementno zatrdil sam v svoji vlogi za mesto rednega profesorja: »Zvez z inozemstvom nisem imel in jih tudi danes nimam.«⁶⁵ Kljub temu pa njegovi prevodi ostajajo revolucionarni dosežek. Njegov nekdanji študent se spominja: »To je bil človek, ki je ogromno prispeval za slovensko kulturo. Da imamo antiko v taki meri in tako mojstrsko prevedeno v slovenščino, je njegova zasluga.«⁶⁶

Pri njegovi izjemni produktivnosti so vsaj nekoliko pomagale tudi ugodne okoliščine, v katerih se je znašel po letu 1945 — in verjetno tudi dejstvo, da je sledil pozivu Osvobodilne fronte h »kulturnemu molku«, k nekakšnemu zaukazano prostovoljnemu odpovedovanju objavam med okupacijo. Med vojno se mu je tako v predalu nabrala vrsta prevodov. To je mogoče zaslutiti iz njegovega lastnega seznama: »Od 3. aprila 1946 dalje sem izredni profesor za klasično filologijo na univerzi v Ljubljani. V tem času sem izdal več znanstvenih in poljudno-znanstvenih knjig, med njimi *Predsokratike* (307 strani), Lukianove satire (327 strani), *Supplementa ad acta Graeca Chilandarii* (skupno s prof. Mošinom, 100 strani). Poleg tega imam v tisku celotno *Iliado* (450 tiskanih strani), dalje izbor iz Plutarha z naslovom *Veliki Rimljani* (400 tiskanih strani). Vsega sem torej napisal v času demokratske vladavine okoli 1600 tiskanih strani, k čemur mi je prišteti še prevod Platonovih dialogov *Simpo-*

62 AS 1589 4481, »Milan Grošelj,« 28. maj 1949; AS 1589 4483, »Anton Sovre,« 16. marec 1949.

63 Izraz je uporabil Milan Grol, podpredsednik prve jugoslovanske vlade, ki je v avgustu 1945 odstopil s položaja: »To ni država, ampak klavnica!« [*Ovo nije država nego klaonica!*] Prim. Djilas, *Rise and Fall*, 27.

64 Gabrovec, »Pot v Emavs,« 10.

65 FF UL, Anton Sovre, personalna mapa, »Življenjepis,« 20. januar 1951.

66 Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo*, 47.

zija in *Iona* za kakih 100 tiskanih strani, kar je vsekakor udarniško! Trenutno prevajam Homerjevo *Odisejo*, ki naj bo dovršena še to leto, v programu pa imam še grško liriko. Za dovršitev tega knjižnega programa mi je ministrstvo za prosveto dovolilo dve leti dopusta.«⁶⁷ To neverjetno produkcijo je leta 1959 okronal prevod Lukrecijevega dela *O naravi sveta*. Sveta knjiga nove materialistične religije s svojimi več kot petsto stranmi ostaja eden najimenitnejših antičnih prevodov tega časa, morda celo stoletja. Z njo se lahko kosa le še podobno impozantna izdaja Avguštinovih *Izpovedi* iz leta 1932 — delo istega prevajalca. In prav tu je bila kleč.

MED MIMIKRIJO IN ODPOROM

Oblast je resnično skrbela ravno ta pozabljena, vendar še zdaleč ne odpuščena preteklost, zgodovina, ki se je dogajala pred vznikom nove dobe. Partija je bila upravičeno sumničava do dozdevno dobronamernega, celo klečeplaznega prilagajanja, s katerim so se na nove razmere odzvali tisti profesorji, ki so ohranili svoj položaj. Ta razsežnost je skrita v poročilih tajne policije. Njene »oči«, kot bi špiclje označil Herodot,⁶⁸ so podrobno opazovale vsako najmanjšo podrobnost iz akademskega življenja, od dramatične igre moči v zvezi z novimi nastavitvami do precej manj tehtnih vprašanj o tem, kateri profesor se je napil na čigavem pogrebu in koga je začel nato zmerjati. Sodelavcu Državne varnosti »Andreju« se je zdelo recimo smiselno analizirati prepir med Antonom Ocvirkom in Antonom Slodnjakom v »gostilni na Šmartinski cesti« po pogrebu jezikoslovca Frana Ramovša — ter ga v poročilu svojim gospodarjem razdelati do najmanjših podrobnosti:

Po treh urah je prišlo do težkega konflikta med Slodnjakom in Ocvirkom. Bilo je precej pijače in Ocvirk je zopet enkrat izpadel. Pil je pri mizi in hodil še k točilni mizi, verjetno je mešal vino. V takem stanju se je iz njega izlilo, kar je najbrže že dolgo pripravljal. Z nekako grenkobo je govoril, koliko več let je na univerzi kot Slodnjak in je le po dolgih težavah dobil redno profesuro, a ima še sedaj težave. Nato je izbruhnil, da Slodnjak nima pojma o tem, kaj je literatura, da ne zna nobenega jezika in zato ne pozna svetovnih literatur, da ne ve nič, kaj se je v zadnjih štiridesetih letih v svetovnih literaturah zgodilo, in da ve o estetiki toliko kot njegov čevlj.⁶⁹

Po mnenju tako ostrovidnih analitikov je predvojni liberalec Anton So-

67 AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre,« 16. marec 1949.

68 Herodot 1.114.

69 Nesrečni Slodnjak odkritosrčnemu kolegu seveda ni ostal dolžan. »Očital je Ocvirku podlost in proglasil, da ne bo več sodeloval pri izdaji Slovenskih pesnikov in pisateljev, *Slavistični reviji* in nikjer, kjer bo Ocvirk urednik ali sodelavec. Zelo razburjen je šel. Ker je govoril stoje, udarjal po mizi in zelo kričal, je nastalo na gostilniškem vrtu mučno vzdušje.« AS 1931-II-026 II-050262, »Med slavisti,« 18. september 1952.

vre po vojni postal član »klerikalne skupine« na Univerzi; že sama terminologija je zgovoren znak korenite redefinicije političnega spektra, do katere je prišlo po izginotju desettisočev, ki so jih leta 1945 ubili ali izgnali. »Klerikalci« v fakultetnem svetu so bili po mnenju tistih, ki niso sodili mednje, »zelo močni«: »Saj se morda niti ne dogovarjajo med seboj, razen nekaterih, toda če eden od njih nekaj predlaga, glasujejo vsi za to. Beton so.«⁷⁰ Partija se za Sovreta, ki je na univerzo prišel relativno pozno, ni posebej zanimala; morda zato, ker očitno ni imel velikega vpliva v tamkajšnjem administrativnem kolesju. Poskusi, da bi postal predstojnik Slovenskega jezikovnega inštituta, so propadli. »Tak je na primer Inštitut za slovenski jezik. Po Ramovševi smrti je Ivan Grafenauer pospeševal izbor prof. Sovreta za njegovega naslednika kot načelnika tega inštituta. Vidmar ni pristal na to, ker Sovre po stroki ni jezikoslovec in ker so njegov purizem in jezikovna načela za novo slovenščino tako posebni, da bi se jim ostali delavci upirali.«⁷¹ Morda za sistem ni predstavljal posebne nevarnosti, ker je »zelo malo predaval, deloma ker je bolan, deloma zaradi svojih velikih prevodov Homerja«. Prav Sovretova odsotnost je bila verjetno ključni del z njim povezane ocene tveganja: »S študenti nima veliko opravka.«⁷² Milan Grošelj, ki je bil bolj povezan z njimi, je veljal za bolj nevarnega. Sodba Državne varnosti o njegovem obnašanju je bila leta 1951 še zadržano optimistična: »Zanimivejši je dr. Milan Grošelj, ki je sedaj dekan. Izšel je iz kroga krščanskih socialistov. Ima veliko politično zanimanje za dogodke, katere spremlja, govori pa zelo zadržano. Zelo rad potoži nad kakšnimi stvarmi, na drugi strani pa kaže tudi dobršno mero vere in če je postavljen pred konkretne naloge, si zelo vestno in resno prizadeva. Pozna se mu pa krščansko-socialistična oziroma katoliška preteklost.«⁷³

Pet let kasneje je bil drug opazovalec precej manj dojemljiv glede »vere«, ki jo je klasični filolog skušal kazati; označil ga je za člana skupine, odgovorne za politično katastrofalno kadrovanje na fakulteti. Kot je navedeno v poročilu, so starejši profesorji pogosto »odločno odklanjali člane ZK in vse politično pozitivne diplomante«⁷⁴ in s tem naredili večino novoizvoljenih asistentov za nič manj kot »politično orožje klerikalcev deloma proti pozitivnim profesorjem, deloma pa proti okolici«.⁷⁵ Kot je opazil pronicljivi agent, je bilo to do neke mere predvsem rezultat niza nesrečnih okoliščin. Po vojni so ta problem namreč »povsem zanemarili«, še več, izbiro univerzitetnih asistentov so prepuščali, *horribile auditu*, »posameznim fakultetam, celo posameznim

70 AS 1931-II-026 II 050269, »Zanimivi pogledi dr. Franceta Bezlaja,« 27. decembra 1952, zapisal jih je »Andrej«.

71 AS 1931-II-026 II 050279, »Josip Vidmar,« 9. februarja 1953, kot je poročal »Andrej«.

72 AS 1931-II-026 II 050206, »Poročilo o kontaktu s sodelavcem 'Andrejem,« 24. september 1951.

73 AS 1931-II-026 II 050206, *ibid.*

74 AS 1931 1143.27, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco,« 20. marec 1957. Skupino »klerikalnih elementov med profesorskim kadrom« so v tej točki sestavljali »dr. Bajec, dr. Slodnjak, dr. Grošelj«.

75 AS 1931 1143.27, *ibid.*

profesorjem«.76 Kljub temu, da se je meču in ščitu partije tolikšna akademska svoboda zdela nekaj nezaslišanega, pa profesorji očitno niso bili istega mnenja. Drug agent je takole zapisal besede arhegeta slovenske umetnostne zgodovine Franceta Steleta, ki se je v pogovoru z Marjanom Mušičem, profesorjem na arhitekturi, pritoževal nad svojo nemočjo pri izbiri asistentov: »V seminarju sem namestil dva komunista [...] To je, mislim, zadosti. Sedaj bi rad, da bi mi dali mir!«77 Grošelj ni namestil nobenega, deloma zato, ker ni imel veliko — ali morda sploh ni imel — komunistov med študenti, med katerimi bi lahko izbiral. Študentov na oddelku že v izhodišču ni bilo veliko; in zdi se, da perspektivni inženirji človeških duš v tistem času niso razmišljali o kariери v klasični filologiji.

To kajpak ni ostalo brez posledic. Grošljevo obnašanje in početje njegove »skupine«,78 zakrinkano z občasno vljudnostno gesto do oblasti, je ostalo trn v peti Državne varnosti vse do konca profesorjeve kariere. V poročilu, napisanem v srbohrvaščini in očitno poslanem centrali v Beogradu dve leti pred njegovo upokojitvijo, je Grošelj ponovno označen kot član močne in zlovešče skupine starejših profesorjev: »Na fakultetu dolazi do izražaja pre svega grupa starih univerzitetских profesora, koji su klerikalno orijentisani (GROŠELJ dr. Milan, KOS dr. Milko, GRAD dr. Anton, NOVAK dr. Vilko, KOROŠEC dr. Josip, ZWITTER dr. Franc i drugi), a u stručnom pogledu istaknuti su, pa zato na fakultetu drže neke rukovodeće pozicije. Njihov uticaj na rad ustanove je zato prilično osetan.«79 Po mnenju agenta Državne varnosti, ki je v letu 1965 napisal to poročilo, je bil Milan Grošelj celo eden izmed glavnih zlikovcev v tej nevarni tolpi: »Postoje mišljenja, da GROŠELJ u grupi negativnih profesora na Filozofskom fakultetu ima uticajnu ulogu.«80 Skupina si je nesramno prizadevala za dvig strokovne ravni svojih mlajših kolegov: »Ova grupa nastupa jedinstveno i veoma je teško pobediti nastojanja, koja planiraju. Velikim insistiranjem na stručnom usavršavanju kod mladjih kadrova pokušavaju da ometaju njihov interes za politički rad.«81 Danes je težko oceniti prepad med resničnim vplivom profesorja na relativno nepomembnem oddelku, ki je bil vrh tega tik pred upokojitvijo, ter percipirano grožnjo, ki jo je v njem zaznaval totalitarno usmerjen režim. Vseeno pa dokument jasno priča, da se je za profesorjevim dozdevno neproblematičnim izvrševanjem administrativnih funkcij skrivalo več, kot se je zdelo na prvi pogled.

76 AS 1931 1143.27, ibid.

77 AS 1931-II-026 II-050290, »Drobec o prof. Steletu,« 24. april 1953.

78 Terminologija je po vojni drsela vedno bolj proti levi in »klerikalna« skupina je zdaj zajela že Frana Zwittera, zgodovinarja in predvojnega liberalca, ki so ga Italijani internirali, naposled pa se je pridružil partizanom; AS 1931 1143.192, »Analiza o nosiocima određenih negativnih i antisocijalističkih pojava na području kulturno-umetničkog, obrazovnog, publicističkog i naučnog života,« 10. april 1965.

79 AS 1931 1143.192, ibid.

80 AS 1931 1143.194, ibid.

81 AS 1931 1143.192, ibid.

Zanimivo je, da so bili ovaduhi Državne varnosti, ki so se pritoževali nad nesprejemljivim vedenjem Milana Grošlja, obenem tudi skrajno nezadovoljni z obnašanjem Jožeta Košarja, njegovega nekdanjega ocenjevalca. Košar se je medtem preselil v Maribor, kjer je postal ravnatelj klasične gimnazije in urednik revije ter založbe. Glede na »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco« iz leta 1957 je bilo njegovo vedenje vse prej kot zgledno:

Poglejmo na primer Nova obzorja, ki izhajajo v Mariboru. Revijo bi morali vzdrževati štajerski kulturni delavci. Toda odgovorni urednik Jože Košar, bivši krščanski socialist, sedaj sicer član ZK, je s pomočjo svojih osebnih znancev pritegnil krog sodelavcev predvsem iz vrst bivših krščanskih socialistov in pa takih kulturnih delavcev, ki zaradi svojega negativnega odnosa do naše družbene stvarnosti niso nikjer mogli nastopati. Tako Tone Vodnik, znani KS, v Ljubljani ni uspel tiskati svojih pesmi. Poslal jih je »Obzorjem«, ki so jih objavila na prvi strani. Udovič [pesmi] v »Naši sodobnosti« ni hotel objavljati, »da ne bi Boris Ziherl pasel svojih oči na njih«, zato jih je poslal v Maribor. Ko so začeli v »Obzorjih« sodelovati še Janez Gradišnik, Boris Pahor, Rebula Lojze, se je otrdila vez med »Obzorji« in Kocbekovim krogom krščanskih socialistov. Zaradi takih sodelavcev pa drugi kulturni delavci, kot na primer Miško Kranjec, niso pripravljene sodelovati v »Naših obzorjih«, ker ne želijo objavljati svojih imen v družbi z negativnimi kulturnimi delavci. Tako je linija »Novih obzorij«, za katero odgovarja Košar, vse prej kot napredna. Košar sam pravi, da vlada v »Novih obzorjih« mnogo bolj svobodna in demokratska smer kot v drugih revijah. To zaslugu pripisuje sebi. Znano je tudi, da Košar pravi, da je kulturno delo v Mariboru mnogo manj kontrolirano kot v Ljubljani, ki je nekak center kulturnega življenja. Zavest, da so v Mariboru na periferiji, pa jim daje možnosti, da so v kulturnem delu mnogo bolj svobodni, ker se jim ni treba podrežati cenzuri političnih in kulturnih voditeljev. Ko Košar forsira v »Obzorjih« tako linijo, izrablja svoje članstvo v ZK in poznanstvo s tovarišem Majhnom, katerega na splošno sicer obvešča o kulturnih problemih, podrobnosti pa seveda zadrži zase.⁸²

Referat, ki so ga prebrali na »strokovnem« seminarju o »sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, je med zaskrbljenim občinstvom ovaduhov vzpodbudil živahno razpravo. Poročevalec iz Maribora, ki je bil očitno odgovoren za Košarjev problem, se je skušal pred tovariško kritiko plaho zagovarjati: »Da so v uredniškem odboru založbe in Novih obzorjih predvsem krščanski socialisti, se ne bi popolnoma strinjal. Večina je komunistov, drugo pa je, če so oni prej bili krščanski socialisti. V odboru so tudi naši vidni predstavniki kot Majhen, Ledinek, ki pa ne morejo imeti takega pre-

82 AS 1931 1143.15–16, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, 20. marec 1957.

gleda nad prevodi, knjigami, in gre tako marsikaj mimo njih.«⁸³ Dodal je, da je hotel že pred časom ukrepati proti Košarjevi samopašnosti, vendar si tega preprosto ni mogel privoščiti: »Mi smo mislili stvari o prof. Košarju in Novih obzorjih dati tudi v *Bilten*, pa ne bi uspeli. Košar je poznan kot najboljši v Mariboru. Sigurno bi naleteli na intervencije OK, kar pa ne bi bilo zaželjeno in zato le poročamo.«⁸⁴

Iz čisto drugačnih razlogov pa so bili nad Košarjevo vlogo v Mariboru vse prej kot navdušeni tisti dijaki, ki jih je Košar kot ravnatelj zaradi drugega političnega prepričanja izključil z gimnazije. Po mnenju enega izmed njih, kasnejšega igralca Poldeta Bibiča, je bil Košar neke vrste »Dr. Jekyll in Mr. Hyde«, ki se je do političnih disidentov zdaj vedel tako, zdaj spet drugače.⁸⁵ Dejstvo ostaja, da je zbirka knjig »Iz antičnega sveta«, ki jo je Košar začel v svoji založbi, postala eden izmed temeljev klasične tradicije v obdobju, ki je sledilo.⁸⁶ Morda lahko pritisk iz tajnih policijskih poročil, podobnih zgoraj omenjenemu, vsaj deloma osvetli to nihanje med strahom in pogumom ter razloge za kontroverzne in dozdevno nedosledne politične metamorfoze, ki so zaznamovale tako njegovo življenje kot tudi njegov čas.

»ANDREJ«

Kdo je bil »Andrej«, ki je Državni varnosti vestno dobavljal najzanimivejše izmed zgornjih analiz? Narekovaji okrog podpisa pod poročili nakazujejo, da

83 AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu,« 20. marec 1957. Kot je razvidno iz dokumenta, je bil za mariborsko dogajanje pristojen Zvone Brodarič, v diskusiji pa so sodelovali še neki Kotnik (Novo mesto), Tone Turnher, Zdenko Roter, Čerin (Kranj), Zoran Mihelj (Koper), Milica Strgar, Boris Mužič (Ljubljana), Franc Lukač (Celje), Troha (Koper), Zupanc (Murska Sobota), Dane Ahačič, Kenda (Ptuj), Franc Kroupa, Joco Marjek (Kranj) in Tone Peterca.

84 AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu,« 20. marec 1957.

85 Polde Bibič je izraz zapisal v pismu, ki sta ga objavila Forstnerič in Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar*, 64–78. Med dijaki, ki jih je Košar izključil z gimnazije, so bili Polde Bibič, bodoči igralec; Jože Pučnik, bodoči disident in ključna figura slovenske osamosvojitve; ter Peter Božič, bodoči pisatelj.

86 V zbirki je do padca berlinskega zidu v letu 1989 izšlo sedemindvajset prevodov, in sicer: 1) *Pisma Plinija Mlajšega* (Fran Bradač, 1962); 2) Ajshilov *Vklenjeni Prometej* (Kajetan Gantar, 1962); 3) Evripidove *Medeja*, *Hipolit* in *Ion* (Fran Bradač, 1962); 4) Vergilijevi *Bukolika* in *Georgika* (Fran Bradač, 1964); 5) Vergilijeva *Eneida* (Fran Bradač, 1964); 6) Platonov *Protagora* (Marijan Tavčar, 1966); 7) Horacijeve *Pesmi: izbor* (Kajetan Gantar, 1966); 8) Senekova *Pisma prijatelju* (Fran Bradač, 1966); 9) Tacitovi *Anali* (Fran Bradač, 1968); 10) *Anakreonika ali pesmi o vinu in ljubezni* (Jože Mlinarič, 1968); 11) Platonov *Faidros* (Fran Bradač, 1969); 12) Cezarjeva *Galska vojna* (Janez Fašalek, 1970); 13) Plavtov *Amfitruo* (Kajetan Gantar, 1970); 14) Plavtov *Hišni strah* (Kajetan Gantar, 1971); 15) Ciceronovo *Največje dobro in največje zlo* (Fran Bradač in »Tone Ločnikar«, psevdonim Jožeta Košarja, ki je očitno dokončal prevod po Bradačevi smrti 1. maja 1970); 16) Plutarhov *Aleksander Veliki* (Marijan Tavčar, 1973); 17) Propercijeve *Pesmi* (Jože Mlinarič, 1973); 18) Sofoklova *Antigona* (Kajetan Gantar, 1974); 19) Evripidove *Trojanke* (Marijan Tavčar, 1975); 20) Evripidova *Elektra* (Marijan Tavčar, 1978); 21) Platonov *Sofist* (Valentin Kalan, 1980); 22) Platonov *Kratil* (Marijan Tavčar, 1980); 23) Platonovi *Zakoni* (Jože Košar, 1982); 24) Teokritove *Idile* (Kajetan Gantar in Jože Mlinarič, 1982); 25) Sofoklova *Elektra* (Kajetan Gantar, 1985); 26) Terencijev *Evnuh* (Kajetan Gantar, 1987); 27) *Zgodovina Langobardov* Pavla Diakona (Fran Bradač, Bogo Grafenauer in Kajetan Gantar, 1988). Zgornje številke niso nujno enake natisnjem v knjigah; Košar je umrl 21. maja 1982 in njegovi nasledniki so zaporedje nekoliko pomešali.

gre zgolj za *nom de plume*. Slovenski zgodovinarji so tu v precej bolj zoprnem položaju od svojih vzhodnonemških ali madžarskih kolegov. Tem so za »neuradnimi sodelavci« v humanistiki ostali debeli dosjeji, denimo Irmscherjev in Sarkadyjev, iz katerih je mogoče vsaj nekoliko razumeti njihove včasih naravnost pretresljive življenjske usode. V nasprotju s tem ni v res temeljito počiščenih slovenskih arhivih ohranjen niti ključ, ki bi povezoval šifre s pravimi imeni. Radovednemu bralcu ostanejo zgolj filološke metode z vsemi svojimi znanimi problemi,⁸⁷ ki pa iz uganke delajo svojski izziv; računalniško podprto določanje avtorstva je namreč prav v zadnjem desetletju močno napredovalo.⁸⁸

O »Andreju« vemo torej le to, kar nam o sebi pove sam. Toda tega sploh ni tako malo, celo če pustimo stilometrične prstne odtise tokrat ob strani. »Andrej« se osebno pozna z vrsto ljubljanskih profesorjev, raziskovalcev ter literatov; pogovarja se denimo z Zoretom Kržišnikom, direktorjem Moderne galerije;⁸⁹ udeležuje se dogodkov v Slavističnem društvu;⁹⁰ pogovarja se z Josipom Vidmarjem,⁹¹ Ivanom Minattijem,⁹² Bratkom Kreftom,⁹³ Franceutom Vodnikom,⁹⁴ Bogom Grafenauerjem,⁹⁵ Milanom Grošljem,⁹⁶ Franceutom Koblarjem,⁹⁷ Karlom Oštirjem,⁹⁸ Svetozarjem Ilešičem.⁹⁹ Nato se 28. avgusta 1951 meni z Jakobom Šolarjem »skoro tri ure na Akademiji. Tam sem imel opravek s korekturo za *Slavistično revijo*«. ¹⁰⁰ Napiše tudi obsežno analizo dogajanja na Filozofski fakulteti pred vojno in po njej,¹⁰¹ kjer med drugim obravnava Almo Sodnik; Vladimirja Seliškarja; Stanka Gogalo; Vlada Schmidta (»osebno ga poznam zelo dobro«); Mihajla Rostoharja; Albina Se-

87 Efstathios Stamatatos, »A Survey of Modern Authorship Attribution Methods,« *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60, št. 3 (2009), 538–56.

88 Lucidno študijo, ki najprej primerja psevdo-Homerjevo *Vojno med žabami in mišmi* z *Iliado* in *Odisejo*, nato pa denimo Hesiodova *Dela in dneve* z njegovo *Teogonijo*, je objavil Maciej Eder s Poljske akademije znanosti, »Style-Markers in Authorship Attribution: A Cross-Language Study of the Authorial Fingerprint,« *Studies in Polish Linguistics* 6 (2011), 99–114; avtor je z isto metodologijo po grških uspešno analiziral še latinska, nemška, angleška in poljska besedila. Za fragmentirani besedilni korpus slovenskih ovaduhov je zlasti relevanten članek istega avtorja »Does Size Matter? Authorship Attribution, Small Samples, Big Problem,« nagrajen z nagrado Paula Fortierja za digitalne dosežke v humanistiki in objavljen v reviji *Literary & Linguistic Computing* 28, št. 4 (2013), ki ugotavlja, da za zanesljivo določitev avtorja zadošča vzorec od 2,500 do 5,000 besed, »Andrejev« opus je torej več kot zadosten. Eder je pri tem presenečeno ugotovil, da so naključno nabrane »vreče besed« pri določanju avtorstva precej bolj učinkovite od klasične metode, ki se je zanašala na besedne sekvence, torej na »odlomke«.

89 AS 1931-II-017, II 0026731.

90 AS 1931-II-017, II 0026731.

91 AS 1931-II-017, II 0026734.

92 AS 1931-II-017, II 0026735.

93 AS 1931-II-017, II 0026736.

94 AS 1931-II-017, II 0026737.

95 AS 1931-II-017, II 0026739.

96 AS 1931-II-017, II 0026741.

97 AS 1931-II-017, II 0026742.

98 AS 1931-II-017, II 0026743.

99 AS 1931-II-017, II 0026744.

100 AS 1931-II-026, II 050185.

101 AS 1931-II-026, II 050191 in nasl.

liškarja; Gregorja Čremošnika; Milka Kosa; Frana Zwittra; Josipa Klemenca; Metoda Mikuža (»v tistem času, ko sem jaz odšel, je on ravno prišel«); Boga Grafenauerja; Franceta Steleta (ki ga je »letos povabila zagrebška univerza v komisijo za disertacijo, ki je bila čisto marksistična«); Franja Baša; Rajka Nahtigala; Frana Ramovša; Antona Bajca; Mirka Rupla; Rudolfa Kolariča; Antona Slodnjaka; Marjo Boršnik; Emila Štamparja; Nikolaja Preobraženskega; Aleksandra Stojičevića; Vero Brnčič; Franceta Bezlaja; Viktorja Smoleja; Rozko Štefan; Stanka Škerlja (»nisem nikdar poslušal njegovih predavanj«); Stanka Lebna; Janka Kotnika (»ki ga pa ne poznam zadosti«); Antona Grada; Vido Šturm; Jakoba Kelemino; Josipa Sodjo (»ki pa ga ne poznam«); Slavka Klemenčiča; Antona Sovreta; Milana Grošlja; Antona Ocvirka; Dušana Pirjevca (»o njem pravi Ocvirk, da je nenavadno ambiciozen človek, ki ga je sram, da kakršnekoli stvari ne bi znal, in divje študira zato, da bi se dokopal do večjega znanja kakor drugi«); Adolfa Golio; in Silvo Trdina. Pogovarja se z Izidorjem Cankarjem, ki ga pozna izpred vojne; »Andrej« je takrat očitno sodil v generacijo njegovih študentov, celo v njihov krog (»pred vojno, vem, ko smo imeli tiste študentske stvari in nas je Cankar vabil ob sobotah zvečer domov«). Pozna tudi Borisa Furlana (»s katerim smo bili pred vojno večkrat skupaj kot pa z Izidorjem Cankarjem, bila je recimo družba Zwittra, Vilfana, Furlana, s katerimi smo bili vsak dan skupaj, dopoldne prav gotovo, včasih pa še zvečer«).¹⁰² Komuniste ima za »svoje« (»sem slišal za Cankarja, da je sodeloval z našimi med vojno«).¹⁰³ Omenja zaporniško izkušnjo (»med vojno ... sem bil jaz v zaporu in nisem videl, kako so se stvari razvijale«).¹⁰⁴ Pogovarja se tudi z arhitektom Edvardom Ravnikarjem.¹⁰⁵

V poročilu 10. novembra 1951 »Andrej« omeni, da je bil štirinajst dni prej v stiku z Jakobom Šolarjem. »Rekel je, da ni vedel, kako bi prišel do mene, ker potrebuje neke knjige iz Zagreba, ki so razprodane.« Nato imata »precej dolg razgovor o strokovni strani slavistike«.¹⁰⁶ Na koncu tega poročila je morda najpomembnejši odlomek za piščevo identifikacijo: »Vsi vedo, da je slavist v Zagrebu nujno potreben. To vem tudi jaz. O tem sva s Slodnjakom govorila. V Ljubljani imajo slavisti zelo lahko življenje. Vsak slavist ima svoje mesto, razen tega pa so te izdaje klasikov, ki jih izdaja Državni zavod in vrže vsaka knjiga 80–100,000. To so sicer malo vidni zaslužki, a zelo visoki. Ta štab okrog Rupla je posebno spreten. Vsi imajo po mojem zelo visoke dohodke, začeni od Ocvirka, ki je urednik *Slavistične revije* in te zbirke klasikov. Prav gotovo mu znese to do deset tisoč dinarjev na mesec, najbrže pa še več, pa do vseh drugih. Zato ne bo nihče šel od tukaj, zato tudi ne morejo nikogar dobiti v Beograd, kjer je že ne vem koliko časa prazno mesto. Težko pa je te ljudi

102 AS 1931-II-026, II 050215.

103 AS 1931-II-026, II 050215.

104 AS 1931-II-026, II 050215.

105 AS 1931-II-026, II 050217.

106 AS 1931-II-026, II 050217.

prestavljati. Razen tega pa je za Zagreb potrebna kvalifikacija, saj je Zagreb naša najstarejša univerza. Tukaj [v Zagrebu] pa ne velja drugo delo kot samo znanstveno. Imeli bi edino kvalifikacijo za docenta, začeni od Rupla pa do ne vem koga, ker oni so na tem praktičnem srednješolskem področju dosti delali, izdajali učbenike itd., niso pa delali znanstveno. Dati 50–55-letnemu človeku mesto docenta pa tudi ne gre. Nekoga, ki bi imel to kvalifikacijo in ki bi hotel iti, pa ni. V Beogradu se slovenski jezik in literaturo že vso dobo ne predava. Tudi preko Ramovša ne bi šlo. Tudi Ramovš misli, da je Zagreb važen, kar mislijo v ostalem vsi. Prej je bil v Zagrebu dr. Ilešič, ki ni pravilno delal, šel je tja za slovenski jezik in literaturo, a je kasneje začel predavati poljsko literaturo in je slovenščino precej zanemaril in tudi ni imel študentov. Slodnjak je to popravil. Z Ocvirkom imam sedaj dobre odnose. Fakulteta je pristala na to, da bi imel predavanje vsakih 14 dni namesto vsaki teden in bi se vozil dvakrat mesečno.«¹⁰⁷

V obsežni analizi se »Andrej« novembra in decembra 1951 loti Antona Ocvirka (»poseben pojav pri njem je to, da ga posluša izredno veliko študentov«),¹⁰⁸ Dušana Pirjevca, ljubljanske slavistike (»med slavisti so nekaka trenja in se med sabo ne razumejo preveč«),¹⁰⁹ zdravnice Božene Merljak (»iz mojega opazovanja na kliniki in v Valdoltri sem videl, da z bolniki zelo veliko dela in je velik garač«),¹¹⁰ Mateja Bora, Borisa Rihtaršiča in revije *Beseda*.¹¹¹ Pozna Miška Kranjca (»zelo iskreno mi je pripovedoval o svojih težavah«),¹¹² Poroča o reviji *Novi svet*, o Društvu književnikov, o Janezu Gradišniku (»prijeten človek, razgledan in bister«).¹¹³ S Ferdom Kozakom se pomenkuje o slovenski literaturi (»poezija še nekam gre, dočim je pri prozi zelo težko«). V poročilu 4. januarja 1952 se pojavi Alphonse Barthol, »profesor francoskega jezika na francoskem inštitutu v Zagrebu«, ki se zanima, »kako je s stanovanji v Ljubljani«, ter pravi, »da bi se takoj preselil v Ljubljano, se zaposlil na fakulteti in se potem vozil na predavanja v francoskem inštitutu v Zagreb«; »Andrej« nato o tej zadevi govori »s Slodnjakom, ki mi je dejal, da bi bila njegova premestitev v Ljubljano zelo koristna.«¹¹⁴ Razpravlja tudi o Milanu in Dragu Šegi (»sem bil z njima veliko skupaj«),¹¹⁵ Bratku Kreftu, Tonetu Vodniku,¹¹⁶ Vidi Novak (»madam Novak«), Slavku Janu, Francetu Škerlu (»poznam zgolj kot zgodovinarja«), Elu Justinu (»zagoneten človek«), bratih Golia in Marji Boršnik.¹¹⁷ Aprila 1952 napiše analizo o SAZU

107 AS 1931-II-026, II 050221.

108 AS 1931-II-026, II 050223.

109 AS 1931-II-026, II 050226.

110 AS 1931-II-026, II 050228.

111 AS 1931-II-026, II 050231.

112 AS 1931-II-026, II 050233.

113 AS 1931-II-026, II 050235.

114 AS 1931-II-026, II 050237.

115 AS 1931-II-026, II 050238.

116 AS 1931-II-026, II 050239.

117 AS 1931-II-026, II 050243.

(ki da »ima ravno na znanstveno-organizacijskih mestih ljudi, ki so v bistvu sami katoličani«).¹¹⁸ Udeleži se srečanja slavistov »v gostilni na Šmartinski cesti« po Ramovševem pogrebu 18. septembra 1952, kjer so bili »navzoči Slodnjak, Marja Boršnik, Bajec, Ocvirk, Pe[tre], Preobraženski, Kolar in Ocvirkova žena« in natančno popiše alkoholizirano pričkanje med Ocvirkom in Slodnjakom.¹¹⁹ Nato se 9. februarja 1953 celo popoldne, od 15.30 do 19.30, pogovarja z Josipom Vidmarjem. (»Ostal sem zelo dolgo, štiri ure. Hotel sem kmalu oditi, toda Josip Vidmar me je pridržal. Večina razgovora se je namreč nanašala na književnost, kritiko in literarno zgodovino, in to je Vidmarju vedno ljub predmet razpravljanja.«)¹²⁰ Dopoldne 7. aprila 1953 se v skupščini sreča s Ferdom Kozakom, ki je »zopet poln literarnih načrtov«.¹²¹ Ob obisku dveh angleških profesorjev v Ljubljani 13. aprila 1953 »Andrej« pove: »Professor Lavrin gre za nekaj dni na Bled, profesor De Pinto pa nocoj v Zagreb, kjer bo imel predavanja na univerzi kot v Ljubljani. Dekanat Filozofske fakultete v Ljubljani je naprosil profesorja Petreta, da ga spremlja v Zagreb.« Teden kasneje sledi obsežno poročilo z naslovom »Sola da Pinto [= Vivian de Sola Pinto], profesor univerze v Nottinghamu«.¹²² Nato 25. maja 1953 sledi še poročilo o Janku Lavrinu z iste univerze.¹²³ Dva tedna kasneje, 8. junija 1953, se »Andrej« z Dušanom Pirjevcem na svojem domu pogovarja o razmerah v slavistiki (»proti predvojnemu stanju je nivo silno padel in bo padal še bolj«).¹²⁴ Nato 25. avgusta 1953 spiše obsežno poročilo o avgustovskem seminarju za tuje slaviste v Zagrebu, kjer od Slovencev predavajo Fran Petre, Josip Korošec, Mirko Rupel in Anton Bajec.¹²⁵ Sledi še ocena daljše študije (več kot šestdeset strani) o Prežihovem Vorancu z dne 18. septembra 1953, v kateri neimеноvani pisec na podlagi »ruske književne kritike od Belinskega do Lenina in Gorkega« razvije stališče »svoboda da, toda ne za reakcionarne književne pojave. Komunisti se morajo vedno vprašati: svobodo komu? Ne meščanski literaturi in larpurlartizmu, marveč edinole socialističnemu realizmu«. Na tej podlagi ugotovi, da »P. V. ni romanopisec, marveč nadarjen novelist« in da je njegovo »delo polno grobega naturalizma in zlasti poltenosti. Opisuje kmečke vraže. To ni umetnost, marveč smrad.« Svetovljanskemu »Andreju« se zdi študija ostra, vendar ne neprimerna za objavo; »polemika, ki bi se razvila, bi bila koristna«. Pisca, ki se v tem času že »bavi s študijem Ivana Cankarja, zlasti z idejno stranjo njegovih spisov«, v razgovoru prijateljsko opozori, »da je njegova sodba preveč enostranska«,¹²⁶ in obljubi podrobnejšo oceno študije — ki pa je na ohranjenem filmu ni več.

118 AS 1931-II-026, II 050245.

119 AS 1931-II-026, II 050262.

120 AS 1931-II-026, II 050279 in nasl.

121 AS 1931-II-026, II 050284.

122 AS 1931-II-026, II 050287 in nasl.

123 AS 1931-II-026, II 050291 in nasl.

124 AS 1931-II-026, II 050308.

125 AS 1931-II-026, II 050310 in nasl.

126 AS 1931-II-026, II 050388 in nasl.

Imen, ki bi ustrezala vsem naštetim koščkom sestavljanke, najbrž ni prav veliko. Sam sem — ob upoštevanju znanega Apulejevega načela, po katerem se mora *falsum nomen* metrično ujemati s pravim imenom¹²⁷ — našel le eno. Fran Petre (1906–1978) je pred vojno končal slavistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti. Leta 1935/36 je študiral na pariški Sorboni, leta 1938 je v Ljubljani doktoriral z disertacijo »Vrazova graška leta (1830-1838)«. Naslednje leto je pri Slovenski matici objavil svoj *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835-49)*. »Ker ni skrival svojega komunističnega prepričanja«,¹²⁸ ni dobil službe v gimnaziji in je vojno dočakal kot knjižničar na Oddelku za zgodovino. Zaradi sodelovanja z OF je bil med vojno zaprt, preživel je strahote koncentracijskih taborišč Rab in Visco. Po koncu vojne je bil 16. avgusta 1945 z istim brezprizivnim odlokom Ferda Kozaka, s katerim je Fran Bradač izgubil službo, znova postavljen na delovno mesto na Filozofski fakulteti.¹²⁹ Že naslednje leto je postal izredni profesor na nastajajoči univerzi v Skopju (1946–50), kjer je bil ustanovitelj in predstojnik katedre za slovenski jezik in književnost. Od leta 1950 dalje je predaval na katedri za slovenski jezik in književnost zagrebške Filozofske fakultete, od 1955 do 1975 kot redni profesor.

Še nekaj podrobnosti. Petre je pred vojno v oceni Ocvirkove *Teorije primerjalne literarne zgodovine* »pokazal, kako podobna je zasnova tega dela z monografijo Paula Van Tieghema *La Littérature comparée* (Pariz 1931), in tako izzval ostro polemiko s svojim kolegom«,¹³⁰ vendar sta bojno sekuro čez čas zakopala. (»Z Ocvirkom imam sedaj dobre odnose.«)¹³¹ Ko je na oddelek za zgodovino, kjer je bil Petre bibliotekar, po vojni prišel Metod Mikuž, je Petre odšel predavat v Skopje (»v tistem času, ko sem jaz odšel, je on ravnno prišel«).¹³² Leta 1951 je objavil članek v *Slavistični reviji*¹³³ (»na Akademiji ... sem imel [28. avgusta 1951] opravek s korekturo za *Slavistično revijo*«).¹³⁴ Proforsko mesto v Zagrebu takrat za Slovence ni pomenilo stalnega bivanja na Hrvaškem (»Fakulteta je pristala na to, da bi imel predavanje vsakih 14 dni namesto vsaki teden in bi se vozil dvakrat mesečno«),¹³⁵ tako da je Pe-

127 Apulej, *Apologia* 10: »Eadem igitur opera accusent C. Catullum, quod *Lesbiam* pro *Clodia* nominarit, et Tigidam similiter, quod quae *Metella* erat *Perillam* scripserit, et Propertium, qui *Cynthiam* dicat, *Hostiam* dissimulet, et Tibullum, quod ei sit *Plania* in animo, *Delia* in versu; prim. Ovidij, *Tristia* 2.428 (»femina, cui *falsum* *Lesbia nomen* erat«). Zdi se, da je Uprava državne varnosti omenjeno antično zakonitost upoštevala samo implicitno; če bi jo vzela do črke zares, bi moral v Franciji šolani Petre svoja poročila pravzaprav podpisovati kot »André«.

128 Zoltan Jan, »Prispevek Frana Petreta k razvoju slovenske literarne vede,« v: *Preseganje meje: Zbornik slavističnega društva Slovenije* 17, ur. Miran Hladnik (Ljubljana 2006: Slavistično društvo Slovenije), 58; prim. tudi sodbo Božice Kitičič, »Pedagoška dejavnost profesorja Frana Petreta,« *Jezik in slovnstvo* 22, št. 1 (1976), 18.

129 ZAMU, Rektorat IV-246, Univerzitetno osebje — ponovna imenovanja, razrešitve.

130 Zoltan Jan, »Prispevek Frana Petreta,« 62.

131 AS 1931-II-026, II 050221.

132 AS 1931-II-026, II 050199.

133 Fran Petre, »Začetek korespondence med Vrazom in Šafaříkom,« *Slavistična revija*, št. 1–2 (1951): 269–81.

134 AS 1931-II-026, II 050185.

135 AS 1931-II-026, II 050221. Podobno se spominja Jože Toporišič, ki je leta 1954 postal lektor slovenskega jezika v Zagrebu z obveznostjo 12 ur lektorskih vaj na teden: »Prvi dve leti sem stano-

tre lahko stanoval doma in ohranil reden stik z ljubljanskim dogajanjem. Ko se je denimo Jože Toporišič leta 1954 potegoval za službo v Zagrebu, sta se s Petretom dobila kar v Ljubljani (»sestanez z zagrebškim profesorjem je bil v Ljubljani na Kersnikovi«).¹³⁶ Na ohranjenem filmu se poleg tipkanih pogovorov, ki jih je vsaj po ortografiji sodeč zapisoval literarno nekoliko manj omikan sodelavec,¹³⁷ pojavi tudi nekaj z roko napisanih poročil, na katerih je prav tako podpisan Andrej, tokrat brez narekovajev.¹³⁸ Njihova lepo izpisana pisava se do podrobnosti ujema s tisto v pismih, ki jih je Slovenski matici leta 1939 pošiljal Fran Petre v zvezi s svojim *Poizkusom ilirizma* in so danes shranjena v Arhivu Slovenije.¹³⁹

Toda odgovor na vprašanje, kdo je bil »Andrej«, je pravzaprav obrobnegega pomena. Seveda je mogoče sočutno razmišljati o notranjih dilemah prizadevnega informatorja in ugibati o njegovi lastni ujetosti ter o globinskih motivih za stotine strani njegovih natančnih poročil, vendar ima v zadnji analizi najbrž prav tudi Ana Ahmatova: »Stvari je bolj bridkih, se zdi, na pretek.«¹⁴⁰ Mednje denimo sodi *das Leben der Anderen*, življenje ljudi na drugem koncu palice, ki jo je »Andrej« pomagal vihteti. Pomotoma ohranjeni filmi z nekaj posnetki poročil enega samega izmed ovaduhov, ki so skrbeli za ljubljansko Filozofsko fakulteto, razpredenimi čez vsega skupaj nekaj let, vse to je izrazito prigodna problematika, prava raziskovalna vprašanja so drugače. Slovenska Uprava državne varnosti je imela 1. julija leta 1966 po lastnih podatkih točno 270,878 osebnih dosjejev, skupaj 1,068 tekočih metrov, z dosjeji je torej pokrila približno 34 odstotkov aktivnega prebivalstva. Po reviziji, ki je sledila brionskemu plenumu,¹⁴¹ so sežgali 155,034 slovenskih dosjejev ali 428 teko-

---

val v Zagrebu, ko pa sem tam izgubil sobo, sem se na 'predavanja' osem let vozil iz Slovenije, do konca leta 1959 z Mosteca, nato pa iz Ljubljane (ter z dvema nočitvama na Mostecu). Vaje sem imel v torek in sredo.« Jože Toporišič, »Moja zagrebška leta,« v: *Preseganje meje: Zbornik slavističnega društva Slovenije 17*, ur. Miran Hladnik (Ljubljana 2006: Slavistično društvo Slovenije), 49.

136 Jože Toporišič, »Moja zagrebška leta,« 50.

137 »Med pisatelji proze pa se občuti pomanjkanje in sedaj največ pride v poštev Hink, Beno Zupančič in še nekateri. Pa tudi s Hinkom so imeli že težave in sicer pri »Mladinski reviji«, v kateri je Hink objavil neko svoje delo, za katero pa je Žiga Kimovec na enem izmed sestankov dejal, da je dekadentno.« AS 1931-II-026, II 050231.

138 Prim. zlasti AS 1931-II-017, II 0026694 do II 0026729.

139 AS 621.68, arhiv Slovenske matice v Ljubljani, knjižna mapa »Fran Petre 1938–1939 (izdaja monografije *Poizkus ilirizma pri Slovencih*: korespondenca z avtorjem, računi)«. — »Andrejevo« identiteto naknadno potrjujejo tudi pričevanja. Kajetan Gantar se denimo v svojem pismu avtorju 31. decembra 2013 spominja, kako se je njegov prijatelj Jože Pogačnik (1933–2002), ki je bil na zagrebški slavistiki deset let Petretov asistent (1959–1969), v zasebnih pogovorih »večkrat dotaknil vprašanja, od kod Petretu tolikšna moč in vpliv, da lahko blokira priročila uglednih, Pogačniku naklonjenih hrvaških znanstvenikov, Frangeša in drugih. In facit teh ugibanj je bil vedno: 'Po mojem mora imeti Petre težke oznovske zveze,' ali pa: 'S svojimi oznovskimi tipalkami me bo še zrinil z zagrebške slavistike,' itd.« Pogačnik, ki je vmes v Zagrebu pognal korenine in je bil z Zagrebčanko tudi poročen, je moral nato leta 1969 res proč. Ker mu je bila v Ljubljani pot zaprta, se je odločil za Novi Sad.

140 Ana Ahmatova, »Lotova žena«, prevedel Tone Pavček.

141 Prim. Jerca Vodušek Starič, »Brionski plenum leta 1966 — ocene in njegov vpliv,« v: *Slovenija — Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*,« ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010), 67–88.

čih metrov; 81,253 dosjejev ali 286 tekočih metrov so jih predali drugim ustanovam (vojski, inštitutom, arhivom); 34,409 dosjejev ali 354 tekočih metrov pa so ohranili.¹⁴² Hkrati je še naprej nastajalo novo gradivo. Samo v letu 1977, denimo, je UDV v Sloveniji opravila 169 ozvočenj, 321 telefonskih kontrol, 540 kontrol korespondence, 162 tajnih preiskav in neugotovljeno število tajnih spremljanj. V primerjavi z jugoslovanskim povprečjem so bile te številke razmeroma visoke.¹⁴³ Kaj se je zgodilo z vsem tem gradivom? Kdo so bili »Andrejevi« predhodniki, sotrudniki, nasledniki na Filozofski fakulteti v obdobju 1945–1990 in komu so poročali? Na kakšne mnogotere načine so njihove analize, ki jih očitno ni bilo malo, vplivale na razvoj slovenske humanistike? In kar je najbolj nerazumljivo, kdaj smo se na Filozofski fakulteti nehali spraševati o teh zločinih in njihovih žrtvah, kdaj smo namesto tega tabuizirali in posvojili z njimi povezano krivdo, razvili stockholmski sindrom ter se kolektivno preselili v zatohli Argos iz Sartrovih *Muh*? Isolde Stark je denimo svojo študijo o klasičnem filologu in stasijevcu Johannesu Irmscherju po naročilu tamkajšnje Akademije znanosti napisala in objavila že pred več kot petnajstimi leti.¹⁴⁴ Dosje je dobila na »Gauckovem inštitutu« BStU, kjer je danes zaposlenih 1700 ljudi, v devetdesetih, ko je bilo povpraševanje po dosjejih največje, jih je z njimi delalo 3000. Paralele s slovenskimi ustanovami, ki delajo s tem gradivom, so naravnost mučne, za kaj takega »ni denarja« — medtem ko je v prestolnici zrasel cel *amphitheatrum Flavium*. Provincialna brutalnost slovenskega odnosa do zgodovine postane boleče očitna, če primerjamo število zaposlenih, ki se v posameznih postsocialističnih državah ukvarjajo s hrambo, upravljanjem in obdelavo gradiva, ki je ostalo za totalitarizmi druge polovice dvajsetega stoletja. V Nemčiji dela s tem gradivom 1700 ljudi; na Poljskem celo 2145; na Češkem 257; na Slovaškem 80; na Madžarskem 99; v Romuniji 257; v Bolgariji 103; v Sloveniji 2.¹⁴⁵ *Dva človeka*. Roland Jahn, ki

142 Prim. Arhiv Jugoslavije, SIV, 130, fascikel 558-1969, SSUP SDB 01-42, »Revizija dokumentacije Službe državne bezbednosti«, 5. februar 1969; številke navaja in analizira Srdan Cvetković, *Između srpa i čekića 2: Politička represija u Srbiji 1953-1985* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011), 118.

143 Prim. Arhiv Jugoslavije, Predsedništvo SFRJ, 803, fascikel 63, seja 111, državna skrivnost, »Informacija o primeni metoda i sredstava rada u radu SDB SSUP«, 11; podatke navaja Cvetković, *Između srpa i čekića 2*, 139.

144 Isolde Stark, »Die inoffizielle Tätigkeit von Johannes Irmscher für die Staatssicherheit der DDR«, *Hallische Beiträge zur Zeitgeschichte* 5 (1998), 46–71.

145 Fascinantno razpredelnico, ki primerja stanje v nemškem Uradu zveznega pooblaščenca za arhive Službe državne varnosti v nekdanji NDR, poljskem Inštitutu narodnega spomina, češkem Inštitutu za proučevanje totalitarnih režimov in Arhivu varnostnih služb, slovaškem Nacionalnem spominskem inštitutu, madžarskem Zgodovinskem arhivu madžarske Državne varnosti, romunskem Nacionalnem svetu za proučevanje arhiva Securitate, bolgarskem Odboru za razkritje dokumentov in objavo afilicije bolgarskih državljanov z Državno varnostjo in obveščevalnimi službami Bolgarske ljudske armade ter v Arhivu Republike Slovenije, je objavil eden od obeh arhivistov, ki za to gradivo skrbita v Arhivu Slovenije; prim. Tadej Cankar, »Arhivsko gradivo nekdanje Uprave službe državne varnosti in njenih predhodnic: osnovne značilnosti in primerjava nekaterih vidikov hrambe in upravljanja gradiva v postsocialističnih državah,« v: *Odstiranje zamolčanega*, ur. Damjan Hančič, Gregor Jenuš in Neža Strajnar (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2013), 267–281. Več podatkov je dostopnih na spletu, v priložniku, ki sta ga uredila Reiner Schiller-Dickhut in Bert Rosenthal, *The European Network of Official Authorities*

BStU vodi danes, ima za vodilo misel, da pot v demokracijo vodi ravno preko soočenja z diktaturo: »Je besser wir Diktatur begreifen, umso besser können wir Demokratie gestalten.« Seveda, zveni retorizirano, ampak kaj, če ima prav? Je mogoče, da imajo prav po Evropi, kjer so se odločeni svoje preteklosti spominjati in dajejo za to znatna sredstva — in ne v Sloveniji, kjer skušamo lastne travme raje krčevito pozabiti in smo pri tem tako spretni, da še Filozofska fakulteta, ustanova, ki vzgaja zgodovinarje, nima urejenega arhiva, čeprav je to v nasprotju z veljavno zakonodajo? Nekdo se tu najbrž moti. *Tertium non datur.*

PEŠČICA VSEMOGOČNIH

Pri interpretaciji fragmentarnih drobcev iz partijskih dokumentov se včasih zdi, da imamo pred seboj — če le rahlo prikrojimo antično metaforo — drobtinice z bogato obložene mize slovenskega Centralnega komiteja.¹⁴⁶ Po padcu berlinskega zidu se je partija začela strateško umikati in množično uničevati dokumente, ki jih je ustvarila njena tajna policija. Ko je leta 1990 na njeno mesto prišla demokratično izvoljena vlada, je lahko le ugotovila, da so najobčutljivejši arhivi v glavnem izpraznjeni.¹⁴⁷ Z gradivom je treba zato ravnati z določeno previdnostjo, ki pa je klasičnim filologom razmeroma domača in so je pri svojem delu že vajeni. Pomen teh virov je, kot bi rekel Arnaldo Momigliano, prav v opozorilu, ki ga vsebujejo; predvsem ni mogoče nikoli domnevati, da ni nekaj, kar je izgubljeno, nikoli obstajalo.¹⁴⁸

Kljub fragmentarnemu značaju pa antični viri razkrivajo veliko pomembnih drobcev o svojem času in ljudeh, ki so jih ustvarili — in podobno velja za arhivske ostanke komunistične partije. Ena od podrobnosti, ki se izrisujejo z njihovo pomočjo, je raznolikost pristopa k polaščanju oblasti. Načini, na katere so se komunisti po različnih evropskih državah lotili univerz, so bili različni. John Connelly je pokazal, kako zelo se vzhodnonemška zgodba razlikuje od poljske izkušnje — in kako je ta spet drugačna od tiste, ki jo je doživela Češkoslovaška; Tolstoj bi tu suho ugotovil, da so si vse demokracije podobne, medtem ko je vsaka totalitarna država totalitarna na svoj način. Podobno so

---

in Charge of the Secret-Police Files: A Reader on their Legal Foundations, Structures and Activities (Berlin: BStU, 2009); prim. tudi Rafał Leśkiewicz in Pavel Žáček, ur., *Handbook of the European Network of Official Authorities In Charge of the Secret-Police Files* (Praga: USTR, 2013).

146 Prim. TGF III (Radt) T112 a–b; Atenaj 8.347e.

147 Izginotje slovenskih arhivov je med drugim podrobno popisala Tamara Kotar, »Slovenia,« v: *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, ur. Lavinia Stan (London: Routledge, 2009), 211. Epohalno uničenje arhivskega gradiva — za kar sicer slovenski kazenski zakonik predvideva zaporno kazen — se je zgodilo nekako mimogrede, ne da bi se zaradi tako surovega odnosa do kulturne dediščine komu skrivil las na glavi; nasprotno, človek, ki je vodil to razdejanje, je leta 2009 dobil visoko državno odlikovanje.

148 Arnaldo Momigliano, *The Development of Greek Biography* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, razširjena izdaja 1993), 32.

se tudi slovenski profesorji soočali s svojim lastnim zatiranjem — in se nanj odzivali po svoje. Zdi se, da so bili kot skupnost s svojo držo manj učinkoviti od poljskih kolegov; da pa so bili v svojem ravnanju marsikdaj bolj načelni od tistih v Nemški demokratični republiki. Hrbtenica ter moč poljskih profesorjev in šibkost vzhodnonemških sta imeli korenine v istem zgodovinskem trenutku — v ravnanju med drugo svetovno vojno, ki je bila ključna tudi za poznejše odnose v slovenskem akademskem prostoru. Seveda je to zgolj vtis, težko je delati natančnejše primerjave; za razliko od omenjenih držav Slovenija še vedno čaka na podrobno študijo o akademskem odporu pred partijskim pollaščanjem oblasti po drugi svetovni vojni.¹⁴⁹

Vendar pa že ob pogledu na usodo posamezne discipline lahko prepoznamo nekaj podobnosti, ki se raztezajo čez ves vhodni blok. Zgoraj obravnavani viri razkrivajo strategijo, ki jo je mogoče opaziti tudi drugje. Koncept »kirurškega terorja«, kakršnega so občutili Fran Bradač in njemu podobni, najdemo tudi v drugih državah, kjer si partija zaradi začetnega pomanjkanja zvestih kadrov ni mogla privoščiti odkritega spopada s profesorji. Načelo je jedrnato izrazil poljski minister za šolstvo Stanisław Skrzyszewski, ki je iskreno predlagal uporabo »istega modela kot v ostalih ljudskih demokracijah, namreč odstranitev 'reakcionarnih glav' [głowka] z vseh univerz«,¹⁵⁰ s čimer bi temeljito prestrašili preostale. Isti minister se prav tako ni obotavljal načrtno oblatiti slovesa odstranjenih profesorjev, s čimer je skušal upravičiti nujnost njihove odstranitve. Češkoslovaški primer po drugi strani kaže, kako je bila zgodnja upokojitev priljubljen način, s katerim se je partija znebila profesorjev, ki »niso imeli političnih ali ideoloških predpogojev za nadaljnje delovanje na univerzi«. Pomanjkanje akademskih predpogojev seveda ni predstavljalo resne ovire za tiste, ki so prišli za njimi.¹⁵¹

Podobno kot njihovi vzhodni kolegi tudi slovenski profesorji kot skupnost komunizma niso prostovoljno sprejeli; pred njim so preprosto kapitulirali.¹⁵² Partijskim načrtom so se upirali na različne načine in njihov odpor ni ostal prikrit. Tito je bil do univerz skrajno nezaupljiv in se je še konec leta 1952 pritoževal zaradi »ljudi s starim pojmovanjem, ki več škodujejo, kakor koristijo [...] Ponekod, kot na primer na univerzah, se posamezni profesorji močno upirajo novim socialističnim oziroma marksističnim pojmovanjem v pouku. Skušajo še nadalje vrivati stare pojme in tako ovirajo pravilni razvoj naše socialistične kulture«. ¹⁵³ Njegove besede potrjujejo zgoraj predstavljeni

149 Srbski model je na primeru beograjske univerze zgoščeno opisal Cvetković, *Između srpa i čekića*, 486–493; prim. tudi Dragomir Bondžić, »Politički progon studenata Beogradskog univerziteta 1945–1948«, *Hereticus* 5, št. 1 (2007), 119–136.

150 Stanisław Skrzyszewski, kot ga citira John Connelly, *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000), 73.

151 Ibid., 129–31.

152 Ibid., 117.

153 Aleš Gabrič, »Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 37, št. 2 (1997): 43–44.

sočasni dokumenti partijske policije. Milan Grošelj in Anton Sovre sta bila očitno med tistimi, ki se niso zmogli dovolj hitro znebiti starih konceptov in so vztrajali v zapletenem plesu vtisov, kjer so skušali ohraniti ideološko sprejemljivo fasado in hkrati obvarovati nekaj minule avtonomije in nekdanjih standardov. Poročila, ki jih je »Andrej« pošiljal Državni varnosti, razločno kažejo, da si niso ljubljanski profesorji delali o razmerah v novi državi nobenih iluzij. Milan Grošelj je denimo v februarju leta 1953 razmišljal takole:

Vprašanje znanstvenega naraščaja postaja bolj pereče in težje kot kdaj prej. Slovenci smo pri štipendijah zopet zapostavljeni. Od francoskih štipendij imamo vsega skupaj tri polovične. Naša absolventka [Erika Mihavec], ki je v Parizu, piše, da je srbskih štipendistov gori veliko več. In kar je čudno, pri nas dobi s težavo štipendijo najboljši absolvent. Srbi pa dobivajo štipendije za začetnike, ki se v Parizu šele vpišejo na univerzo. Letos je gori osem takih srbskih štipendistov. Njihove štipendije trajajo več let, izgleda, kot da so jim na vsem začetku, čeprav se še nič ne ve, kako se bodo izkazali, zagotovljene za vso dobo študija. Jasno je ob tem, da beograjska univerza ne bo imela takih težav z znanstvenim naraščajem, kot jih ima ljubljanska. Pred vojno je bilo veliko protestov proti zapostavljanju ljubljanske univerze, toda sedaj izgleda, da tudi danes niso stvari nič drugačne. — Rektor [Fran] Zwitter je izdelal za Svet spomenico o težavah z vzgojo znanstvenega naraščaja. Bral sem jo. Ljubljanska univerza je podeljevala pred vojno dve dr. Turnerjevi štipendiji, ki sta bili sorazmerno visoki in si je kandidat sam izbiral mesto izpopolnjevanja. Večina ljudi, ki jo je imela, se je res posvetila znanstvenemu delu in so danes na univerzi. Tega sedaj nimamo. Beograjska univerza ima bogate fonde, včasih je imela *zadužbine* s celimi veleposestvi in poleg tega še državne štipendije. Mi nimamo nič. S krediti smo sploh prikrajšani. Ko je [rektor Tehniške visoke šole] profesor [Alojzij] Hrovat na zadnji skupščini zahteval kredite za inštitute in opozarjal, da odhajajo asistenti v prakso v tovarne, ker so tam neprimerno boljše plačani, mu je [član vlade Zoran] Polič odgovoril, da je to prav, in poslanci so mu ploskali.¹⁵⁴ Seveda, kaj vedo oni, kakšni naporji so potrebni, da prideš do znanja. Včasih je dajala štipendije tudi banovina, čeprav so bile njene možnosti revne. Slovenska vlada bi morala osnovati lastne štipendije, ki bi bile za naše ljudi. To bi bil edini način, da bi mogli ljubljanski absolventi v inozemstvo.¹⁵⁵

154 Grošljeve besede in natančnost »Andrejevega« poročila potrjujejo *Stenografski zapiski ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije: četrto redno zasedanje (drugi sklic)*, 28. januarja do 30. januarja 1953, 75, dostopni na portalu Sistory. Cinično iskrico ministra Zorana Poliča je zapisnik zabeležil takole: »Kolikor pa, kakor pravi inženir Hrovat, ljudje zaradi takih plač beže z univerze in Tehnične visoke šole v podjetja, pa mislim, da je to samo zdrav pojav za naše gospodarstvo, da mladi ljudje prično s svojim delom v podjetjih, ne pa da nastopajo takoj kot asistenti raznih profesorjev (*ploskanje*), in se s tem dejansko odtrgujejo od same prakse.«

155 AS 1931-II-026, II 050282, »Dr. Milan Grošelj, profesor Filozofske fakultete«, 17. februarja 1953. Grošelj se v pogovoru z »Andrejem«, ki je očitno znal vzbujati vtis zaupanja vrednega prijatelja, ni omejeval na univerzitetne skrbi, privoščil si je tudi kakšno politično opazko: »Zunaj najbrže

Grošljev in Sovretov trud za izgubljeno normalnost je bil deloma uspešen, vendar je njuna zmaga primerljiva s Pirovo. Relativna otoplitev, ki jo je dočakala ljubljanska klasična filologija po letih odkritega in sistematičnega uničevanja stroke v poznih štiridesetih,¹⁵⁶ je deloma temeljila na dejstvu, da je klasična filologija kot študijsko področje postajala vedno bolj obrobna. Že v naslednji reformi so v šolah iz predmetnikov spet odstranili grščino, ki ji je hitro sledila še latinščina; posledično tudi študentov na univerzi kmalu ni bilo več dosti. Ko je Bogo Grafenauer, ki ga je skrbel študij zgodovine, leta 1982 pregledoval številke v zvezi z učenjem latinščine po usmerjenih srednjih šolah, ni mogel verjeti lastnim očem.¹⁵⁷ V osemdesetih letih je na ljubljanskem Oddelku za klasično filologijo, edinem v državi, diplomiral približno en študent na leto. Pomanjkanje zanimanja za to disciplino v cekajevskih dokumentih je bilo tako najbrž povezano tudi s tihim prepričanjem, da bo odmrta sama po sebi. Težko je sicer oceniti relativno pomembnost različnih strok v očeh partijskih ideologov — a če je mogoče sklepati po skrbno zabeleženem odstotku partijcev na posameznih oddelkih, klasična filologija ni sodila ravnomočno med njihove prioritete; dosti bolj so jih zanimale filozofija, sociologija in zgodovina. Seznam, ki ga je zgodovinar in partijski aktivist Janko Pleterški leta 1976 poslal Centralnemu komiteju, navaja odstotek komunistov po oddelkih na Filozofski fakulteti — marljivo izračunan na eno decimalno natančno — v naslednjem zaporedju: filozofija 62,2 odstotka, sociologija 66,6 odstotka, pedagogika 30,1 odstotka, psihologija 41,7 odstotka, zgodovina 54,5 odstotka, umetnostna zgodovina 50,0 odstotka, arheologija 20,0 odstotka, etnologija 50,0 odstotka, geografija 29,4 odstotka, slavistika 39,4 odstotka, germanistika 15,4 odstotka. Naslednji — večinoma majhni — oddelki niso

---

nihče ne verjame v našo demokracijo. Izpreminjajo obliko, stvari pa ostajajo, kot so. *Dasselbe in Grün*. Poleg tega še vse te stvari veliko stanejo.« Še bolj so ga skrbele razmere v gospodarstvu: »Nekdanje sošolce imam, ki so inženirji. Sedaj se večkrat vidimo. To, kar mi govorijo, ni nič. Oni vedo stvari, ker jih gledajo na gospodarskem področju. Primer Strnišče. Milijardne investicije gredo vanj in to na breme Slovenije. Nemci so nam podvalili to tajce, ker ga sami niso hoteli. Produkcija surovega aluminija se ne izplača. Angleži grade tako industrijo v kolonijah, v Afriki. Tam je vodna sila in poceni delovna sila. Aluminij dobi vrednost šele v predelavi. Razmerje duraluminija proti njemu je 1:300. Strnišče so začeli graditi Nemci, ker je na Madžarskem boksit, na Dravi elektrika in v okolici Ptuja, ki nima industrije, cenena delovna sila, a premog v Trbovljah. Za nas bi imela smisel lahka industrija. Ta ima tradicijo in pogoje, da dvigne življenjski standard. Vsa naša stvar je zavožena. Začeli so s težko industrijo, ki sedaj ogromno stane, namesto da bi gradili lahko, ob kateri bi se težka postopoma razvijala sama. Pričeli so na napačnem koncu. Zato je življenjski standard silovito padel in ni izgledov, da bi se popravil.« — »Andrej« je na koncu poročila prijateljevo slabo voljo še nekoliko kontekstualiziral: »Grošelj v zadnji dobi zelo trpi zaradi ishiasa.«

156 Prim. »*Gratiae plenum*: latinščina, grščina in Informbiro,« *Keria: studia Latina et Graeca* 12, št. 2–3 (2010).

157 »Filozofska fakulteta je predložila [...] osnutek učnega načrta [...] Vanj je bila vgrajena tudi latinščina (vsaj za tistih okrog 1000 srednješolcev, ki se morejo vpisovati v to smer usmerjenega izobraževanja. Prav v tem pogledu pa je bil [...] bistveno okrnjen [...] Po lanskem razpisu (1981) naj bi se učilo latinščino kot drugi tuji jezik (štiri leta) vsega 45 slovenskih srednješolcev — 30 v Mariboru in 15 v Ljubljani.« Bogo Grafenauer, »Vprašanje sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja kot znanosti in zgodovine v sistemu izobraževanja v Sloveniji,« *Zgodovinski časopis* 36 (1982), 192.

imeli niti enega komunista: romanistika, klasična filologija, svetovna književnost, orientalistika, muzikologija. Z izjemo romanistike noben izmed njih ni zaposloval več kot pet ljudi.¹⁵⁸

Ne glede na vse podobnosti med različnimi državami pa vseeno ostaja tudi temeljna razlika. Spremembe, ki so se po letu 1945 pokazale v ljudskih demokracijah Srednje in Vzhodne Evrope, so se odvijale pod budnim očesom vseprisotnih »sovjetskih ekspertov«. Ti niso vselej igrali odločilne vloge, vendar so bili vedno tam, pripravljeni poročati in posredovati, kadar so stvari zašle s prave poti.¹⁵⁹ V Sloveniji je bilo drugače in težko se je izogniti razmišljanju o »samosovjetizaciji«; s tem izrazom zgodovinarji označujejo različne stopnje politične izvirnosti v državah Vzhodnega bloka. Čeprav so jugoslovanski komunisti o Sovjetih ves čas razmišljali, jim je bil njihov zgled zgolj navdih, nekakšen predmet katulovske sovražne ljubezni iz distiha *Odi et amo*. Ukrepe so v resnici načrtovali in izpeljali domačini. V tem kontekstu je treba razumeti tudi centralistične težnje Beograda, saj so tudi tam ravno Slovenci zasedali glavne položaje.¹⁶⁰ Ta avtoagresija je prispevala k nenavadno morečemu vzdušju, kot ga je denimo opisal slovenski pisatelj, ki se je leta 1957 preselil v Kanado:

Odhajali smo pač zaradi peščice vsemogočnih ljudi s policijskimi nagoni, zaradi zdirigiranih lovcev na ljudi, ki so v vsakem mimoidočem državljanu videli sumljivo osebo in sovražnika državne varnosti. Ali so s tem čudnim početjem opravičevali svoje posebne, imenitno založene trgovine? ... To, da so bili ti ljudje domačini, Slovenci kot ti in jaz, ki so se obnašali kot slovensko govoreči gestapovci ... me še zmeraj žalosti, mi jemlje spanje in me tlačijo kot mora ...¹⁶¹

Jan T. Gross in John Connelly sta stalinizem definirala kot nenapisane knjige, neizvedena predavanja, neizgovorjene ideje in nepodeljene akademske nazive.¹⁶² Ko govorimo o klasični filologiji, bi temu lahko dodali še neprevredena besedila. V Sloveniji ni v letu 1989, ko je padel berlinski zid, izšel *niti en nov prevod* iz latinščine ali grščine. Tisti, ki so izšli pred tem, so bili v pretežni meri delo peščice prevajalcev. To zgovorno in simptomatično sta-

158 Prim. AS 1589-IV-328, 1820, »Analiza oz. ocena o delovanju Filozofske fakultete,« 1. julij 1976. Za osebno pričevanje prim. Primož Simoniti, »Geist und Wissenschaft im politischen Widerstand in Slowenien,« v: *Geist und Wissenschaft im politischen Aufbruch Mitteleuropas*, ur. Meinrad Peterlik in Werner Waldhäusl (Dunaj: Böhlh, 1991), ter Kajetan Gantar, *Utrinki ugaslih sanj in Zasilni pristanek* (Ljubljana: Slovenska matica, 2005 in 2012).

159 John Connelly, *Captive University: The Sovietization of East German, Czech and Polish Higher Education, 1945–1956* (Chapel Hill: University of North Carolina Press), 50–57.

160 Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Mitja Ribičič, Stane Dolanc in Sergej Kraigher; tudi Tito je bil otrok hrvaškega očeta in slovenske matere. Prim. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 339–341; 407.

161 Ivan Dolenc, ki ga citira Alenka Puhar, »Zapis z bodečo žico: Nekaj obveznih likov na temo po vojne represije,« v: *Kultura in politika*, ur. Mateja Jančar (Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika, 2007), 141. Dolenc je bil star dvantrideset let, ko je emigriral. Leta 2006 je umrl v Kanadi.

162 Connelly, *Captive University*, 143.

nje je bilo posledica desetletij presenetljivo učinkovite politike izganjanja latinščine in grščine iz osnovnega in srednjega izobraževanja; to je v končni analizi pripeljalo do popolne marginalizacije stroke na univerzitetni ravni. V osemdesetih so se le še redki klasični filologi upali spoprijeti z antičnimi avtorji; še redkejši so zmogli nato objaviti smiseln prevod. Ko je ideološki pritisk popustil, se je začelo stanje drastično spreminjati. V zadnjih desetletjih smo priče pravi plimi prevodov klasičnih del, večinoma so delo mlajših prevajalcev, ki so se obrti izučili po političnih spremembah. Med njimi so Matjaž Babič, Živa Borak, Jan Ciglencečki, Pavel Češarek, Ignacija Fridl Jarc, Ksenija Geister, Nada Grošelj, Nataša Homar, Matej Hriberšek, Andreja Inkret, Jelena Isak Kres, Jera Ivanc, Jerneja Kavčič, Gorazd Kocijančič, Marko Marinčič, Aleš Maver, Gregor Pobežin, Neža Sagadin, Brane Senegačnik, Maja Sunčič, Miran Špelič, Boris Vezjak, Sonja Weiss, Barbara Zlobec Del Vecchio in Franci Zore.¹⁶³ Prav raznolikost njihovih ustvarjalnih prevodov pa hkrati zgovorno priča o neznanski kulturni praznini prejšnjih desetletij. Ta so minila v skorajda sifzovskem naporu zdesetkane peščice filologov, kot bi pripomnil T. S. Eliot,

da bi povrnili, kar je bilo izgubljeno
in najdeno in izgubljeno spet in spet; in zdaj, v razmerah,
ki se zdijo nenaklonjene. A morda ni to ne dobiček ne izguba.
Nam ostane samo trud. Ostalo ni naša stvar.¹⁶⁴

Prevedla Doroteja Novak

163 Osupljiv panoramski pregled skoraj *šestdesetih* klasičnih prevodov, ki jih je v Sloveniji napravil en sam *lustrum* (2006–2011), je objavila Nada Grošelj, »Pregled prevodov antične književnosti za obdobje 2006–2011,« *Bukla* 69, september 2011; besedilo je dostopno tudi na spletu.

164 *Iz Štirih kvartetov*, s poklonom Petru Greenu. — Pomembnejše uporabljene arhivske zbirke: AS 1589, Arhiv Republike Slovenije, Fond CK ZKS; AS 1931, Arhiv Republike Slovenije, Fond RSNZ; FF UL, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani; ZAL LJU 696, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fond Univerzitetnega komiteja ZKS; ZAMU IV, Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, Fond rektorata.